

Mario Grčević
Slavisches Seminar der Universität Mannheim
Schloss EW 327, D-68131 Mannheim
Mario_Grcevic@yahoo.de

NACRT ZA STUDIJU O JERNEJU KOPITARU KAO STRATEGU KARADŽIĆEVE KNJIŽEVNOJEZIČNE REFORME

Jernej je Kopitar u suradnji s austrijskim redarstvom odlučio srpski književni jezik reformirati tako da mu prekine razvojni kontinuitet i da mu nametne hrvatski književnojezični tip kao novu osnovicu. Time je htio prekinuti srpske kulturno-političke veze s Rusijom i pravoslavne Srbe vezati uz katoličke Hrvate. Nakon prihvaćanja hrvatskih književnojezičnih zasada od strane Srba, Hrvatima je trebalo nametnuti Karadžić-Kopitarovu pravopisnu i jezičnu kodifikaciju. Srpsko-hrvatskim književnojezičnim ujedinjenjem Kopitar je kanio potaknuti nastanak nove srpske nacije koja bi dobrim dijelom bila katolička, prozapadno orijentirana i privržena Austriji. Preko nje bi se širio austrijski utjecaj prema istoku.

Kopitarov austroslavizam

Slavenosrpski književni jezik Jernej je Kopitar smatrao izrazito negativnom pojavom. Vjerovao je da sprječava asimilaciju austrijskih štokavskih pravoslavaca u katoličkome okružju i da služi kao medij preko kojega se na austrijskome teritoriju širi ruski utjecaj, kulturni i politički. 25.5.1819. austrijskomu redarstvu stoga tumači ovako:

Ilirski narod, kako rimskoga tako i grčkoga obreda, govori jednim jezikom: ali pravoslavno svećenstvo nastoji ukloniti tu jednakost jezika time što govorni jezik, koji je kod katolika već 300 godina književni jezik, proglašava žargonom kojim se ne može pisati, i zato pokušava kao književni jezik naturiti svojoj pastvi mrtvi staroslavenski jezik iz ruskih crkvenih knjiga. Time kani spriječiti daljnje stapanje svojih vjernika s katolicima. (usp. Dobrašinović 1980: 85)

Kako bi suzbio ruski utjecaj i omogućio »stapanje« pravoslavaca i katolika, Kopitar je odlučio Srbima podariti novi književni jezik kojim bi se usko vezali s prozapadno usmjerenim katoličkim Hrvatima (štokavcima i čakavcima). Vjerovao

je da bi se njihovim književnojezičnim ujedinjenjem napravio glavni korak prema stvaranju novoga srpskoga etničkoga središta, prozapadno orijentiranoga i dobrim dijelom katoličkoga. To bi etničko središte jačalo austrijski utjecaj prema istoku, a svojom težnjom k ujedinjenju sa Srbijom jednoga dana čak i omogućilo širenje austrijskih granica (usp. Pogačnik 1978: 62, 110–111, 174, 179).¹

Mnogo toga govori da je Kopitar taj svoj plan razradio i počeo provoditi u dogovoru s austrijskim redarstvom. Npr., u redarstvenome izvješću od 25.7.1807. Dositej se Obradović spominje kao autor »revolucionarne knjige« u kojoj se iznose protuaustrijske misli. U toj se knjizi Obradović navodno zalaže za obnovu staroga srpskoga carstva (Ivić 1931: 30). 4.9.1810. neki tajni agent upozorava Vrhovnu redarstvenu službu da bi o D. Obradoviću kao osobi s nejasnim smjernicama djelovanja trebalo skupiti detaljnije informacije. Tajni agent pri tome upućuje na novoga slavenskoga cenzora Kopitara koji bi mogao uspostaviti vezu s nećakom D. Obradovića, Gregorom Obradovićem (Ivić 1931: 47–48). Vrlo toplo preporučuje Kopitara i za druge zadatke koje ne opisuje. Kopitar bi općenito mogao biti od koristi, kaže. Kad to uzmemo u obzir, ne možemo smatrati slučajnošću da iste godine Kopitar javno izražava »nadu« da će se roditi novi »moćni srpski car« kakvim je već veliki Dušan htio biti (Miklosich: 1857: 24). Za srpsko govorno područje tvrdi da se prostire od Istre do Srbije² i pri tome se poziva upravo na D. Obradovića.³ Kopitarova je poruka poprilično jasna: »srpsko« bi govorno područje trebalo pripasti novomu Dušanu, a Dušanovo bi carstvo, što izričito ne kaže, trebalo biti uvršteno u austrijsko carstvo.

Kopitar je znao da kao reformator srpskoga književnoga jezika ne može nastupiti u vlastito ime, već da mora pronaći suradnike iz srpskih redova koji će izvršavati zacrtane zadatke.

¹ Drugim južnoslavenskim etničkim i književnojezičnim središtem Kopitar je zamišljao slovensko središte koje bi obuhvatilo i Hrvate kajkavce. Slovenskomu i srpskomu središtu naknadno je pridodao i bugarsko. Usp. Pogačnik 1973: 138.

² Iste godine (1810.) Kopitar Dobrovškoga uvjerava da su hrvatski i srpski jedan jezik: »Kroatischer und Serbischer Dialekt sind synonyma« (Jagić 1885: 87). Svezu »srpski ili hrvatski« kao istoznačnicu naziva *ilirski* Dobrovšký rabi u drugome dijelu *Slovanke* (1815.). Kopitar ju pak rabi u prikazu prvoga dijela *Slovanke* (1814.) (Miklosich 1857: 284). Prema Kopitaru drugi je dio *Slovanke* tiskan nekoliko mjeseci nakon prvoga dijela.

³ Radi se o Obradovićevoj tvrdnji iz 1783. godine da »žitelji črnogorski, dalmatski, hercegovski, bosanski, servijski, horvatski (kromje mužâ), slavonski, sremski, bački i banatski (osim vlaha)« govore jednim jezikom, po njegovu mišljenju »slavenosrpskim«. Obradović na tome mjestu uvodi i krilaticu o Srbima pravoslavne, katoličke i islamske vjere, usp. Obradović 1964: 220. Lako je moguće da je Obradović, koji je svoj jezik prilagođavao narodnomu jeziku pod utjecajem hrvatskih pisaca, svoje velikosrpske izjave donosi pod utjecajem J. Dobrovškoga, koji je 1782. godine Hrvate i sve ostale Slavene proglasio podrijetlom »Srbima«. Usp. Grčević 1997b, 1999.

Karadžić kao Kačićev nasljednik

Jednu od središnjih uloga pri reformi srpskoga književnoga jezika Kopitar je namijenio narodnim pjesmama. Njihovim je objavljivanjem htio pokazati da jezik srpskih pisaca nije »prirodan« jezik, već »umjetan«. Narodni je jezik ujedno htio popularizirati na međunarodnoj i lokalnoj razini tako da bude konkurentan jeziku srpskih pisaca. Narodne je pjesme Kopitar najprije »slušao negdje od Hrvata graničara« (Karadžić 1896: 66), a presudni je utjecaj na njega izvršio A. Kačić Miošić, tj. Kačićeva knjiga *Razgovori ugodni naroda slovenskoga*. Stoga Kopitar u potrazi za obnoviteljem srpskoga književnoga jezika traži najprije upravo Kačićeva nasljednika. Potragu započinje nakon dolaska u Beč 1808. godine ili najzad 1810. godine, kada postaje austrijskim službenikom.⁴ 1811. obraća se čitateljstvu sljedećim riječima:

Još nešto! Hrvati imaju tako lijepe narodne pjesme da su više njih koje je priopćio Fortis, preveli i uvrstili Göthe i Herder u zbirku svojih besmrtnih djela. Zar se ne će nitko naći, tko će ih skupljati s više kritičnosti i potpunosti nego što je to činio franjevac Kačić? I naši pseudohrvati [=kajkavci] imaju lijepe pjesme. (usp. Miklosich 1857: 46)

Kopitar i u privatnim pismima traži osobu koja bi nadmašila Kačića pa arhimandrita L. Mušickoga također pokušava potaknuti da postane »boljim Kačićem« (1.11.1811.):

Kad bi se samo među Ilirima našao bolji Kačić, koji bi stvarno najljepše narodne pjesme svakoga sadržaja skupljao: Srbi i Hrvati imaju u tome blago kao možda nijedan drugi narod! Već imam ponešto hrvatskih, a još mi je više obećano: smijem li se i Vama u povodu srpskih obratiti? (usp. Jagić 1897: 786—787)⁵

Mušicki je počeo skupljati narodne pjesme no za Kopitara nije bio povoljan suradnik zbog svojih stavova o srpskome književnome jeziku. P. Ivić ustvrđuje da nijedan od Srba, sve do Vuka, ili nije bio voljan, ili nije bio u stanju prihvatiti se Kopitarovih velikih jezičnih zadataka. Zato je Kopitar »tako glasno kliknuo« kada je krajem 1813. godine u Vuku Karadžiću napokon našao pravoga čovjeka⁶ (P. Ivić 1986: 256). Kopitar je u Karadžićevoj *Pjesnarici* (1814.) objavio neke hrvatske stihove iz Fortisa, a namjeravao je na ćirilici »pravilno« izdati i najljepše Kačićeve

⁴ Usp. Miklosich 1857: 65 i Kopitarovo pismo Grimmu od 6.9.1826. u kojem piše ovako: »Jednog sam Vuka tražio od 1808. do 1813. godine« (usp. Vasmer 1938: 47). Usp. glede Grimma Kopitarovo izvješće policiji od 4.7.1824., Ivić 1926: 224.

⁵ 29.6.1813. godine potiče Kopitar Mušickoga da napiše srpsku slovniciu (Jagić 1897: 794). Mušicki je nakon toga napisao (neobjavljeni) nacrt za slavenosrpsku slovniciu u kojem za opisani jezik tvrdi da ima pet naglasaka.

⁶ Karadžić je bio potpuno ovisan o Kopitaru. Kopitar mu je pomagao pri liječenju njegove teške bolesti (sifilisa) zbog koje su mu pomrla gotovo sva djeca, a već se je 1815. godine počeo brinuti i o tome da mu osigura egzistenciju i omogući trajni boravak u Beču (usp. Toporišić: 1988: 226). O Karadžićevu liječenju Kopitar piše 1814. godine: »Dieser serbische Exulant, ein ganz ausnehmend offener Kopf, hat in Karlowitz 3 Schulen studirt, ist aber leider an den Folgen der Siphylis in Kur struppirt. Ich habe vor allem. womöglich seine Cur eingeleitet.«, cit. prema: Burian 1933: 2.

pjesme. Spriječilo ga je samo to što nije na vrijeme uspio nabaviti Kačićevu knjigu *Razgovori ugodni*.⁷

Predgovor *Pjesnarice* Karadžić započinje opisom kako prije osam godina na poziv učitelja L. Mušickoga da mu učenici napišu »prosti pjesana Serbski«, nije mogao napisati nijednu. Mislio je kako se Mušicki »črez to podsmeva nama, kao momčadma, koja su po šumi kod svinja, kod koza, i kod ovaca odrasla.« Nakon što ga je »siromaštvo od nauka rastavilo i u otečestvo oteralo«, našao je ondje jednu »veliku Pěsnaricu (od Kačića) sa Latinskim pismenima pečatanu«. Čim ju je uzeo u ruke, vidio je da su njezine pjesme »baš onakove iste, kakove naši Serblji kod vatre sědeći uz gusle pėvaju«. Odmah je počeo sumnjati u to da je Mušicki s njima svojevremeno šalu provodio, a kada je Kačićevu pjesmaricu svu pročitao, počeo je Mušickino »naměrenje događati«.

Kopitar nije razmišljao tek o tome da Karadžić iz Kačićeve knjige *Razgovori ugodni* prepíše nekoliko pjesama, već i o tome da ju prepíše čitavu, i to očigledno zato što ju »od svih latinskim slovima tiskanih knjiga čitaju i pravoslavni Srbi«⁸. Znakovito je da Kopitar Karadžiću kao čitatelje novoga izdanja te knjige ne predočava samo Srbe, već i Hrvate. To je zato što je Karadžićeva reforma od samoga početka trebala obuhvatiti i Hrvate:

Krajišnici [Krainger] mi pišu: Potrebna je *upornost jednoga Vuka* da bi se iz lošega Kačićeva pravopisa punoga pogrješaka uspostavio srpski tekst (ja sam im pričao da ste čitali Kačića): neka samo cijeloga Kačića prenese *srpskim slovima*, tada bi i *za nas* (notabene, za nas Šokce) postao čitljiv i tada bismo uistinu mogli uživati u njemu. To biste stvarno trebali učiniti, cijenjeni prijatelju [...] (usp. pismo od 27.5.1814., Karadžić 1811—1821:176)

Karadžić odgovara Kopitaru 1.6.1814. da bi on Kačića »na zahtěvanje jednoga Kranjca« dragovoljno i s radošću prepisao. Međutim, riječ je o golemoj knjizi pa je za tisak teško platiti, a može biti i to da »neće ćeti ni ko kupovati, ěrbo su ono ljudi čitali šokački, i nije ništa novo«. On će se unatoč tomu, nastavlja Karadžić, ako Kranjac kaže, prihvatiti na zimu posla, pak makar samo »objavljenje na predčislenje« dao (Karadžić 1811—1821: 180—181, Jagić 1897: 1).

Iako je Kopitar odustao od nakane da Karadžić izda novo izdanje Kačićeve knjige *Razgovori ugodni*, Kačić je taj koji je preko Kopitara potaknuo Karadžićevo objavljivanje narodnih pjesama. Zbog toga i Grimm (1824.) Kačića smatra Karadžićevim prethodnikom, iako misli da je Karadžić iznad Kačića, i to zato što su Kačićeve pjesme »izmišljotine u tonu narodnih pjesama« (Vasmer 1938: XX). Prije nego što je napisao te riječi, Kopitar mu je (17.12.1823.) javio i to da je zbog Kačića »čak i sam Vuk naučio čitati šokački!«. Nadodaje da »od kada je Vuk tiskan, ne će više nitko, nijedan pravoslavac, kupiti franjevca« (Vasmer 1938: 10).⁹ Kopitar

⁷ »In ganz Wien kein Kacich's Razgovor ugodni aufzutreiben. Ich hätte gleich auch noch die schönsten Lieder aus ihm mit serbischen Lettern correct mitabdrucken lassen.« (9.3.1814.), cit. prema: Burian 1933: 2.

⁸ Usp. Kopitarov prikaz *Slovanke* J. Dobrovškoga iz 1814. godine, Miklosich 1857: 287.

⁹ Kopitar 3.4.1830. godine piše Hanki da traži izdanje Kačića iz 1807. [sic!] godine i moli da mu ga posudi ili pokloni. Kaže da očekuje »nove primjerke« iz Dubrovnika, no da će

je dakle umjesto popularnoga Kačića htio nametnuti Karadžića ne samo spomenutim »Šokcima«, već i pravoslavcima. Da bi se to moglo ostvariti, Karadžića je u inozemnim intelektualnim krugovima trebalo učiniti slavnim i cijenjenim, tako da na lokalnoj razini njegova normativna rješenja zasijene ona njegovih možebitnih suparnika. Kopitar je od samoga početka zdušno radio na tome da Karadžića učini slavnim. Zbog toga je npr. upriličio da na njemačkom jeziku Karadžićevu slovnici pripremi i izda upravo slavni J. Grimm. Grimm Kopitara nije podržao samo u tome, već se složio i s njegovim drugim željama. Stoga netrpeljivosti koju »srpska zemlja« (osim Karadžića) pokazuje prema svomemu vlastitomu jeziku, u ime »nepristranih promatrača« Grimm suprotstavlja kao dovoljno odlučujuću činjenicu (»eine einzige schlagende Thatsache«) latinske južne Slavene u Iliriji, koji njeguju i brižno izgrađuju to sasvim isto narječje već tristo godina. Grimm misli da je književnojezični rad katoličkih Ilira turske i austrijske pravoslavce već odavno trebao potaknuti na imitaciju (»Nachahmung«) (Grimm 1824: XVI).¹⁰ Vidljivo je da Grimm preuzima Kopitarova shvaćanja, da ne pokazuje nimalo razumijevanja za srpske književnojezične posebnosti i da poprilično otvoreno traži da se hrvatska književnojezična tradicija uvede u srpske krugove. Kopitar je u svojim javnim nastupima s donošenjem takvih zahtjeva bio oprezniji,¹¹ među ostalim zato što mu je iz srpskih crkvenih redova već 1818. godine bilo javno predbačeno kako je i sam Vuk¹² priznao da je svoje ime uzmogao zaboraviti od kada sluša sporne narodne pjesme. Time je srpsko svećenstvo izrazilo sumnju da su te pjesme opasne po srpski narod, tj. da bi mogle prouzročiti njegovo rastakanje.¹³ Da bi se to razumjelo, treba se prisjetiti pokušajâ austrijske monarhije da pokatoliči pravoslavni živalj te da je najmanje polovica pjesama objavljenih u Karadžićevim knjigama čisto hrvatskoga (»šokačkoga«) podrijetla (usp. Mlač 1972: 12—13).¹⁴ U »sopstvenoj otečeskoj

Hankin možda prije stići (Jagić 1897: 85, usp. i str. 807. gdje Mušickomu 26.3.1830. piše slično). Kačić je očigledno bio vrlo popularan u Kopitarovim krugovima.

¹⁰ Na Grimmovo pitanje tko su zapravo Morlaci, Kopitar mu je odgovorio da su to čisti Slaveni, a u zagradama je pridodao da se radi o »Srbima i Hrvatima« (17.12.1823.): »Die Morlaken sind reine Slawen (Serben und Croaten)« [...] (Vasmer 1938: 11). U skladu s time Grimm je za morlačke pjesme koje je objavio Albert Fortis, 1824. u zagradama nadodao da su one »serbisch-croatische«: »morlakische (d.h. serbisch-croatische) Lieder« (Grimm 1824: XX). Neki autori pokušali su na temelju toga Grimmu pripisati zaslugu da je prvi uveo jezični naziv »srpsko-hrvatski«. Međutim, kadgod Grimm govori o jezicima, spominje samo srpski, a nikada srpsko-hrvatski. Hrvatski mu uopće nije jezik, već ga je prema Kopitarovim naputcima podijelio između slovenskoga i srpskoga. Djelo *Wuk's Stephanowitsch kleine serbische Grammatik* Kopitar više puta naziva Grimmovom »srpskom slovnicom« (Vasmer 1938: 10, 23, 46), valjda zato što ju je Grimm više pisao nego prevodio.

¹¹ Da je vješto iskorištavao postojeće animozitete, vidi se npr. kada 1812. za kritičnoga ocjenitelja Mušickinih pjesama posprdno kaže kako mora da je to Madžar ili »ein elender мокац«, Jagić 1897: 792.

¹² Ime »Vuk« tu nije hipokoristik. Karadžić se je do dolaska u Beč zvao samo »Vuk«. To je ime dobio kao dijete da ga brani pred vješticama i zlim silama.

¹³ »Bemerkungen über die literarische Nachricht des Hrn. K. in dem Österreichischen Beobachter Nro. 119 vom 29. April 1818. S. 637. 638.«, *Oesterreichischer Beobachter*, 260, 17.9.1818., 1366—1368.

¹⁴ Karadžić je skupljao i ikavske pjesme. »Dijalektološki« to obrazlaže ovako: »dite bili, lipi, bida to je u ercegovačkom narječiju samo u pjesmama, mjesto d'jete, b'jeli, b'jeda«, cit.

zemlji«, tj. u Srbiji, Karadžićeve su narodne pjesme do njegova djelovanja »malo poznate bile« (Karadžić 1896: 61).

»Srpski rječnik« (1818.) kao proturуска brana katoličke većine

Stožerno je djelo Kopitarove reforme *Srpski rječnik* iz 1818. godine. Već 1815. godine u prikazu Karadžićeve *Pismenice* Kopitar najavljuje da bi

rječnik srpskoga narječja, za koji su vrijedniji ili sretniji Šokci skupili toliko materijala, morao kakav Vuk samo srediti (i za strane istraživače opskrbiti njemačkim objašnjenjem). (usp. Miklosich 1857: 314)

Kao izvor za »rječnik srpskoga narječja« Kopitar 1815. određuje rječnike »Šokača Mikalje, Dellabelle, Voltića, Stulija, dalje i Habelića, Jambrešića i Belostenca« (1857: 319). Karadžiću javno nudi ne samo da će tražiti izdavača toga još nenapisana rječnika, već da će ga i pronaći (1857: 319–320). U to vrijeme još ne zna da će najveći dio posla pri pisanju rječnika pripasti njemu samomu.

Nakon Karadžićevih početnih i neuspješnih leksikografskih pokušaja iz 1815. godine¹⁵ Kopitar uočava da Karadžić sam nije u stanju prikupiti građu za rječnik. Zato ga mudro udružuje s Mušickim. U pismu od 5.12.1815. moli Mušickoga da u Šišatovcu primi Karadžića radi poduke latinskomu (Jagić 1897: 796). Mušicki na to pristaje, a Kopitar Karadžića u Šišatovac u stvari šalje da ondje s Mušickim piše rječnik, što Mušicki saznaje tek nakon Karadžićeva dolaska. Krajem 1815. godine Karadžić stiže u Šišatovac, a s kojom se ozbiljnošću prihvaća posla, vidi se kada Kopitaru 26.1.1816. javlja da mu još nije pisao jer je »kojekuda odao«. Kaže da je Mušickomu predao (Kopitarovo) pismo¹⁶, a u svezi s radom na rječniku izjašnjava se ovako:

Ovde sam već počeo učiti Latinsku gramatiku, i sad drugo ništa neradim, nego iju učim i rječnik pišem; i da vidite kako nešto može biti ot ovoga Srbskog rječnika, samo Vas još ovo moramo (ja i G. Muš.) moliti: da nam pošljete Vaše sve Šokačke rječnike, kao n. p. Štulija, Jambrešića, Delabelu, i Belostenca; i jošte *Rosijskij Akademičeskij slovar* (za potrebu G. Mušickoga). (Karadžić 1811–1821: 268)

Mušicki je očigledno procijenio kako ne bi bilo pametno poslušati Kopitara i hrvatske izvornike tražiti od njegova šefa metropolita Stratimirovića. Stratimirović

prema: Belić 1948: 142–143.

¹⁵ Usp. Kopitarove riječi »Moj Vuk sada piše Srpski rječnik« u pismu J. Dobrovskomu od 15.9.1815., Jagić 1885: 409. Dobrovský je proučavao starije hrvatske rječnike i Kopitaru iznosio primjedbe koje su uvažene u *Srpskom rječniku*. Glavnu primjedbu J. Dobrovskoga Kopitar nije prihvatio: Vuk ne bi trebao pisati cijeli rječnik, već samo »glosarij kao dopunu Stulliu, Voltiggiu odnosno zapravo ilirskome (srpskome) iz g. 1791., s obzirom da njegovi sunarodnjaci imaju u rukama ovoga.« Smatra da bi »to bi bila velika ušteda za naš novčanik«, Toporišić 1988: 227. Zbog neslaganja oko srpskoga književnoga jezika Kopitar Dobrovskoga nije u cijelosti obavijestio što točno smjera s Karadžićevim rječnikom, iako je Dobrovský to slutio. O svojim krajnjim ciljevima, čini se, Kopitar nije govorio ni Grimmu.

¹⁶ U tom pismu Kopitar Mušickoga očigledno moli da pomogne Karadžiću pri pisanju rječnika te ga upućuje da hrvatske izvornike nabavi od Stratimirovića.

je bio oštar Kopitarov protivnik i zabranjivao je Mušickomu ugostiti Karadžića. Stoga Karadžić piše Kopitaru da rječnike u blizini ima i Stratimirović, no budući da je on »najveći neprijatelj srpskoga jezika«, kaže da »nisu radi« od njega prosi pomoći. Nadodaje: »to treba da nam Vi pošlëte«. Čim rječnike primi, odmah će poslati »objavljenje« da se tiska, a prije toga se ne usudi (»pređe ne smijem«). Kopitar je piscima *Srpskoga rječnika* hrvatske izvornike poslao 18.3.1816. na neku adresu u Novome Sadu. Karadžić mu 22.3. odgovara da se raduje što će rječnici stići te da već današnjom (sic!) poštom Frušicu šalje »objavljenje« o *Srpskome rječniku*.¹⁷ Međutim, već nekoliko dana nakon što su rječnici iz Novoga Sada mogli biti dopremljeni u Šišatovac, Karadžić poručuje Kopitaru (29.3.1816.) da će »ovde biti do Vaskrsenija« (katoličkoga) i da onda odlazi u Srbiju, navodno »zbog dijalekta«. Karadžića onamo očigledno tjeraju neki važniji poslovi, a na rječniku kao da mu se ne radi. Da ne razljuti Kopitara, javlja mu da će rječnik za 10 dana biti gotov. Ujedno ga upozorava da Srbli u dativu ne kažu *meni* i *tebi*, već *mene* i *tebe*, kao u »vinitelnom« padežu. Izriče preporuku da bi se toga trebali držati i oni. (Kopitar to nije prihvatio.) Zatim ga Karadžić obavještava da je u hercegovačkom dijalektu (tj. natuknicama) na nekim mjestima stavio *ě* (tj. /i/)gdje Hercegovci imaju /e/ ili /i/ (!)¹⁸ (radi se očigledno o unaprijed dogovorenim zahvatima). Na rječnicima mu ne zahvaljuje pa Kopitar 5.4.1816. u strahu za dragocjenim knjigama *moli* Karadžića da mu potvrdi njihov primitak. Budući da Karadžić ne odgovara (što se ne može drugačije protumačiti nego znakom izrazite neozbiljnosti), Kopitar se obraća 12.4.1816. Mušickomu istim povodom. Pun optimizma poručuje mu neka *rade* na rječniku, kojemu će on (Kopitar) dati završni oblik.¹⁹ P. Ivić smatra da je Karadžić bio taj koji je u hrvatskim rječnicima išao »od jedne reči do druge« i ispisivao »one koje je i sam znao iz sopstvenog jezičkog iskustva« (P. Ivić 1986: 257). Međutim, udjel L. Mušickoga u tom poslu nije mogao biti malen, iako su Mušicki, Karadžić i Kopitar imali dovoljno (svaki svojih vlastitih) razloga o tome ne govoriti.

Početak lipnja Karadžić se bez novoga leksičkoga materijala vraća s putovanja i stiže u Šišatovac, a 13.8.1816. javlja Kopitaru da su riječi već odavno skupljene i postavljene u azbučni red. Napominje da je i za Kopitara ostalo dosta posla. Oko njemačkoga prijevoda Mušicki mu nije pomogao »zašto [=jer] nema kad«. Karadžić je pak imao vremena u međuvremenu pripremiti »treću čast pjesnarice«²⁰

¹⁷ Usp. Karadžić 1818: 3—9, najava s nadnevkom od 20.3.1816. Nije se teško dosjetiti kako je Karadžiću palo na pamet u toj najavi napisati da će trećinu riječi sam pronaći, a dvije trećine preuzeti iz »šokačkih« izvora. 19.3.1816. piše mu naime Kopitar da će njegov (Karadžićev) rječnik biti 2/3 kao poljski od Bandkea (koji mu također šalje kao primjer) ako »potpuno iscrpi« poslane rječnike i tomu pridoda svoje sjećanje i sjećanje okoline.

¹⁸ U *primećanju* na kraju *Pjesnarice* iz 1814., gdje Karadžić tumači da je od svoje majke slušao narječje u kojem je *liepo*, *bielo*, *sviet*, potkrajaju se Karadžiću ne samo ekavizmi (*ovde*, *detinstva*), već i ikavizmi (*gdi*, *viditi*).

¹⁹ »Scribe te lexica accepisse. Dum dicis, eremitage tuam gavisam, discipulos dicis? Gaudeo tibi que et omnibus gratulor. Vos lexicon curate, ego hic typos.«, Jagić 1897: 797.

²⁰ 22.3. piše da je »našao jednu babu iz Srbije« koja mu je kazala više od 50 pjesana ženskih koje je popisao. Pored toga, iz jednog je 200 godine staroga rukopisa (»pomenika«) izvadio više od 1000 srpskih imena za rječnik. P. Ivić smatra da su ona neuporabljiva kao izvor o onomastici Karadžićeva vremena.

i skupiti dovoljno narodnih zagonetaka koje bi rado objavio u posebnoj knjižici. Našao je čak dosta vremena da s Frušićem otputuje u Zemun i Raču i da se ondje časti čitavih deset dana (Karadžić 1811–1821: 316). Iz njegove korespondencije proizlazi da ništa ne zna o rječniku što će 1818. godine biti tiskan pod njegovim imenom. U skladu s time Kopitaru najavljuje svoj skorašnji dolazak u Beču u rujnu i naivno nadodaje: »U novembru možemo početi pečatati. Ja velim da pečatamo 1000 ekzemplara?«.

Karadžić Kopitara u Beču više nije mogao zavaravati proizvoljnim tvrdnjama o kakvoći i količini skupljenih slavenskih riječi.²¹ Kopitar ga je ondje stoga natjerao da se opet lati hrvatskih rječnika. 18.3.1817. piše Karadžić Mušickomu kako će ovih dana početi čitati Mikalju.²² Pošto je Kopitar Karadžiću u Beču rekao kako će on (Karadžić) sam slovit kao pisac rječnika, Karadžić oholo javlja Mušickomu, (28.11.1816.), koji mu je u Šišatovcu pisao *Srpski rječnik*, da sada »mi« (Vuk i Kopitar) »dodajemo *Srpskomu rječniku* latinske riječi namjesto talijanskih. Tako smo našli za dobro.« (Jagić 1897: 12). Međutim, poznato je da Karadžić nije znao ni njemački u dovoljnoj mjeri, a još manje latinski ili talijanski.

²¹ 27.4.1816. piše Kopitar Hanki da je Karadžić prije odlaska u Srbiju imao 20000 riječi, a odmah u sljedećoj rečenici kao objašnjenje toj pretpostavci nadodaje da je Karadžiću poslao »sve svoje šokačke rječnike«, Jagić 1897: 12.

²² Kopitar je Karadžića već početkom 1816. upućivao da Mikaljin rječnik nabavi od Strati-mirovića i da ga ekscerpira. Gore spomenuto Karadžićevo pismo pokazuje da je Karadžić hrvatske rječnike uistinu čitao, a ne tek prelistavao, što je naknadno tvrdio. Svoje je hrvatske izvornike pokušao naknadno čak i potpuno zanijekati. U predgovoru drugomu izdanju rječnika (1852. godine) kaže npr. ovako: »Kao što sam u oglasu kazao, ja sam one riječi što su naštampane prije donio amo u glavi.«, Karadžić 1852: 17. Đ. Daničić također je sudjelovao u prikrivanju činjenice da je Karadžić prepisivao iz hrvatskih rječnika. To se može dokazati na primjeru natuknice *barka* u Akademijinu rječniku (1. BÂRKA, f. tal. barca, lađa, navigium). Daničić ondje piše da je ta riječ potvrđena od 15. stoljeća, a od rječnika da se nalazi u Belostenčevu, Stulićevu, Vukovu i Daničićevu. U značenju *lađa mala* imaju je, kaže, svi rječnici osim Stulićeva, a »u Vukovu se dodaje da je to u primorju«. Za Stulića nadodaje na kraju članka sljedeće: »U Stulićevu je rječniku 'luogo da conservare e nodrire gli pesci, piscium vivarium', čemu nema potvrde.« Budući da Daničić po potrebi redovito spominje prvo izdanje Karadžićeva rječnika iz 1818., začuđuje da ga baš tom prilikom ne uzima u obzir jer se potvrda za Stulićev pojam *barka* nalazi upravo u njemu: »Barka, f. der Fischbehälter, Fischhalter, vivarium piscium«. Neko drugo značenje riječi *barka* u Karadžićevu Rječniku iz 1818. godine nije spomenuto, isto kao ni u Stulića. Dakle, potpuno je jasno da je ta natuknica skupa sa člankom u Karadžićev rječnik iz 1818. preuzeta upravo iz Stulića, koji je zabunom propustio navesti njezino glavno značenje (*mala lađa*), a koje se, zato što ga nema Stulićev rječnik, zabunom ne spominje ni u *Srpskome rječniku* iz 1818. U drugome je izdanju *Srpskoga rječnika* tekst pod natuknicom *barka* prepravljen i proširen. Kaže se da se ta riječ u svojem prvom značenju rabi u *primorju*, a u drugome značenju po sjevernim krajevima. U drugom značenju daje se ova definicija: »der Fischbehälter, Fischhalter, piscina lignea«. Očigledno je pri tome riječ o Stulićevu pojmu, iako je latinski prijevod modificiran. Da je izvorno gledano uistinu riječ o istom pojmu, potvrđuje njemački prijevod koji je ostao isti. Ipak, govoreći u Arju o drugom značenju riječi *barka* u Karadžićevu rječniku iz 1852. godine, Daničić ne uzima u obzir njemački prijevod koji je ostao isti u obama izdanjima toga rječnika, već uzima u obzir samo modificirani latinski prijevod (koji je modificirao on!) i ponaša se kao da se radi o nekom sasvim drugom pojmu. To mu omogućuje zaključiti sljedeće: »piscina lignea; u tom značenju samo u Vukovu«!

Nakon što je Karadžić u ožujku 1816. godine obznanio da će mu rječnik biti sastavljen na temelju »šokačkih« izvora (čije je riječi naposljetku »začinio« i većim brojem raznih prostatluka), srpski su intelektualni krugovi na taj rječnik reagirali spomenutim člankom u *Oesterreichischer Beobachter* (usp. ovdje bilješku br. 13). Anonimni se autor suprotstavlja Kopitarovu isticanju književnojezične tradicije katoličkih Ilira i odbacuje misao da bi ona mogla poslužiti kao vrelo za intelektualizaciju novoga srpskoga književnog jezika koji bi se navodno imao temeljiti na prostačkome govoru s područja Jadra u Turskoj. Katolički Iliri, predbacuje, govore pokvarenijim narječjem i pišu još netočnije nego Srbi, a njihovo napuštanje slavenskih jezičnih pravila oplakivao je i jedan njihov crkveni veleđostojnik. Pored toga, za jezične priručnike katoličkih Ilira²³ tvrdi da su prikladni samo za pripadnike rimske crkve i za protestante. Na kraju sažaljeva Kopitara zbog njegova mišljenja da jezik nije najvažnija razlikovna oznaka svakoga naroda te ujedno daje na znanje da pogrešne srpske slovnice i rječnici tjeraju slavenski jezik u propast, i to na štetu srpske crkve.²⁴

Vodeći austrijski politički krugovi također su pažljivo pratili razvoj na Kopitarovu projektu i pripremi rječnika. 1818. godine šef policije Grof Sedlnizky izvješćuje Cara (!) da je cenzor Kopitar u suradnji s jednim ovdje se nalazećim Srbinom, imenom Vuk, završio njemačko-latinsko-srpski rječnik i da ga sada kane objaviti (Bonazza 1995: 292). Kopitar 1819. godine u svojem izvješću redarstvu ističe da mu interes pri tom poslu, u koji je, kaže, uložio tri godine, nije bio nijedan drugi osim *prednost domovini*.²⁵ O kakvoj je prednosti riječ, vidi se iz njegovih sljedećih riječi:

Naložio sam mu (Vuku) zatim da izradi još i rječnik kako bih potpuno učvrstio tu književnu reformu čije su posljedice pogodne za austrijsku katoličku većinu i koja ujedno potkopava rusomaniju tih šizmatičkih Iliraca. (usp. Ivić 1926: 262)

Da bi što bolje potkopao »rusomaniju tih šizmatičkih Iliraca«, Kopitar si je postavio za cilj i liturgijski jezik srpske pravoslavne crkve očistiti od nepoželjnih

²³ Time se odnosi na hrvatske slovnice i rječnike za koje Kopitar kaže da se mogu vrlo teško nabaviti ili da nisu zadovoljavajući. Postojeće nedostatke, kaže Kopitar, uklanjaju Karadžićevi radovi.

²⁴ »Wie soll also der Serbe seine ehrwürdige Mutter verachten und nur seine arme jetzige Pöbelsprache zur Büchersprache zu erheben anfangen? Ist ihre Classicität möglich? Hat man sich je in ihr ohne Hülfe der slawenischen wohl genug ausdrücken können? Wer wird mit ihr in der Späre des menschlichen Wissens Fortschritte machen? Man werfe die Schreibart der lateinischen Illyrier nicht vor. Sie reden einen noch mehr verdorbenen Dialect, und schreiben noch unrichtiger, als die Serben. Alle ihre Sprachlehren können leichter und nur für die Römischkatholischen und Protestanten geeignet seyn. Ihre Abweichung von der slawenischen Sprachlehre beweinte einst der römischkatholische Abt Pastritius, welcher, um ein Breviarium Illyricum vom Jahre 1748 verbessern zu können, selbst vorläufig slawenisch lernen mußte. Sein Brief an die Erzbischöfe und Bischöfe Dalmatiens ist in dieser Rücksicht merkwürdig.«, nav. djelo, 1367.

²⁵ »Dass der Unterzeichnete bei dem Lexicon auf keine andere Art interessiert sey als durch dreyjährige Mitarbeit und keinen anderen Vortheil davon habe als den des Vaterlandes, ist vielleicht nicht überflüssig hier zu sagen.«, Ivić 1926: 201.

ruskih utjecaja. U tu je svrhu već 1810./11. godine odlučio da J. Dobrovský treba napisati crkvenoslavensku slovnice koja bi srpske svećenike povela na »pravi« put. I u Karadžićev rječnik kanio je unijeti crkvenoslavenski prijevod pored njemačkoga. O tome obavještava Dobrovškoga 1815. godine:

Neću odustati — pored za nastavljanje Pjesmarice — dok on [Vuk] ne izradi i rječnik srpsko-staroslavensko-njemački. Svi ti Srbi, s izuzetkom Vuka, koji su 'vo iskušanje' divljenja Rusima, ne znajući pravi slavenski jezik! treba da se povedu za Tvojom gramatikom! [...] Daj nama gramatiku, daj gospodine! (cit. prema: Toporišič 1988: 226, Jagić 1885: 406)

Kopitar izvješćuje redarstvene službe da se Vukovo književno djelovanje i njegove (Kopitarove) želje oko slovnice J. Dobrovškoga nalaze u izravnoj vezi (»im genauen Zusammenhange«). »Oboje²⁶ moraju/žele i hoće Srbe zauvijek odstraniti od Rusa«. Zbog tehničkih je razloga Kopitar naposljetku odustao od crkvenoslavenskoga prijevoda u Karadžićevu rječniku, no glede slovnice nije popustio pa Dobrovškoga često u svojim pismima na razne načine nagovara da ju napiše (usp. npr. Jagić 1885: 424—425, 431). Od nekih svojih kolega bliskih Dobrovskom također zahtijeva da na Dobrovškoga utječu u tom smislu. Međutim, na taj ga je korak uspjela potaknuti tek policija. Dobrovský u jednom pismu Kopitaru rezignirano napominje da je policija bila ta koja ga je primorala da napiše crkvenoslavensku slovnice (tiskana je 1822.), a da je Kopitar policiju potaknuo na taj čin (Jagić 1885: 524). Dobrovský je slutio kakvi su Kopitarovi planovi i neuspješno ga je pokušavao uvjeriti u to da ne treba prekidati kontinuitet srpskoga književnoga jezika (usp. Jagić 1885: 434).

Karadžić iz Šišatovca 22.3.1816. moli Kopitara da zbog pretplate na rječnik piše svojim prijateljima i »Šokačkom vladici«, a od »naših« se slabo nada »zašto oni misle da će srpski jezik oboriti blagočestje.« Ako Bog da te otkud dobije novaca (!), nastavlja, ne će od njih (svojih sunarodnjaka) učiti srpski jezik ni pravopis, već će lijepo jot (j) načiniti i svoj materinski jezik onako pisati kako ga milijuni duša govore — što znači onako kako Kopitar kaže. »Šokački vladika« je zagrebački biskup M. Vrhovec, kojega je Kopitar pokušao pridobiti kao suradnika na slovenskom dijelu svojega projekta.²⁷ Iz jednoga Vrhovčeva pisma Kopitaru, koje je pronašao i objavio V. Horvat, proizlazi da se je Vrhovec pretplatio barem na deset primjeraka Kopitar-Karadžićeva rječnika (Horvat 1996: 518). Pored toga, Vrhovec je Kopitaru nabavljao hrvatske rječnike na temelju kojih je nastao *Srpski rječnik*. Karadžić u popisu pretplatnika u rječniku unatoč tomu ne navodi nijednoga hrvatskoga »prenumeranta«, pa ni Vrhovca. Razlozi tomu poprilično su jasni, istovjetni su s onima zbog kojih u rječniku nije spomenuo svoja hrvatska vrela ni ikavske govore. Da ih je spomenuo, smatra P. Ivić, dao bi jedan argument više u ruke onima koji su ga prikazivali kao oruđe za »pošokčavanje Srba«. Isti su razlo-

²⁶ Nije sasvim jasno na koga se točno odnosi to »oboje«. Pored toga, Vasmer citira iz Jagićeva zbornika (Berlin, 1908.) (prema njegovu navodu) »Beide wollen und werden« (»žele i hoće«) (Vasmer 1938: XIII), a Ivić (1926: 208) ima »Beide sollen und werden« (»moraju i hoće«).

²⁷ To nije uspio. Vrhovec je podržavao uvođenje hrvatske štokavske književne tradicije u kajkavsku Hrvatsku.

zi Karadžića i Kopitara sigurno potaknuli i na dodatnu provjeru materijala i na izbacivanje upadljivih »šokačkih« natuknica. U skladu s time predgovor rječnika započinju objašnjenjem kako je prošlo već tisuću godina od kada Srbliji imaju svoja slova i pismo, a do danas nemaju još ni u kakvoj knjizi svojega pravoga jezika.²⁸ Unatoč takvim Karadžićevim naporima da se 1818. što više distancira od »Šokaca« i »šokačkih« knjiga, sunarodnjaci mu nisu povjerovali. Pored isposlovane zabrane *Srpskoga rječnika* u Srijemskim su Karlovcima po nalogu mitropolita Stratimirovića spaljivali sve dostupne primjerke te knjige. Zanimljivo je da su ju autori unatoč Stratimirovićevo protivljenju nazvali »rječnikom« (umjesto »slovarom«), tipično hrvatskim (»šokačkim«) knjiškim izrazom.²⁹ Prva riječ iza naslovne stranice, riječ *predgovor*, također je knjiška tvorenica hrvatskih pisaca, umjesto koje su srpski pisci sve do Karadžića rabili crkvenoslavensku riječ *predslovje* (koja je u uporabi bila i u Hrvata). Kopitar obavještava redarstvo 25.5.1819. da Vuku nije bitno što njegova književnojezična reforma protiv »staroslavenskih lisaca« i »pedanata« mora biti i protiv Rusije i od koristi za Austriju (Burian 1933: 6). Kaže da su Vuka već zbog slova »j« proglasili »odmetnikom i katolikom« (Ivić 1926: 206). Što se toga slova i pravopisne reforme³⁰ u *Srpskome rječniku* tiče, Kopitar potvrđuje da su bojazni Karadžićevih protivnika bile opravdane:

Rječnik je trebao definitivno odrediti pravopis [i slovopis] na način koji bi omogućio da položi ispit pred kritičarima u cjelini i ujedno pred austrijskim domoljubom, koji je njime htio olakšati prijelaz na latinicu. Najprije zbog Vuka, koji je, kao dobra glava, morao prepoznati njegove prednosti; austrijski domoljub bio sam ja.³¹

Rječnik je bio 1819. cenzuri denunciran kao skandalozan jer da sadrži i riječi kao »kurva« i slično, koje se u čestitim društvima ne rabe. No to je bio izgovor jer se je za njegovu rusomaniju [mitropolita Stratimirovića] skandal nalazio samo u tome što je [...] nacionalni govorni jezik, koji je Srbima i katoličkim Ilirima zajednički, došao do svoje dostojne časti u kojoj se u katolika nalazi već tristo godina. Što se više taj jezik razvija, utoliko se više gubi onaj od monaha makaronizirani, čime se ruši glavni pregradni zid između njegovih ovčica i katolika. (usp. Ivić 1926: 263)

Na isti način Kopitar tumači važnost narodnih pjesama (Ivić 1926: 200, 223—224) i važnost prijevoda Biblije, daljnijega temeljnoga djela Karadžićeve reforme.

²⁸ Usp. u svezi s time mišljenje J. Dobrovskoga, Jagić 1885: 429.

²⁹ Belostenec ima riječ *rječnik* pod natuknicom *vocabularium*, a rabe ju i slavonski pisci.

³⁰ Kopitar ju je smislio. Već 8.8.1810. iznosi Dobrovskomu zamisao o slovopisu u kojem bi svaki glas imao svoje slovo, a svako slovo samo jedan glas (Jagić 1885: 160). 24.4.1811. (1885: 198) piše da je »ovih dana« dobio brošuru *Salo debeloga jera* (Ofen, 1810.) koja ga iznenađuje svojom logičnošću (usp. Okuka 1975: 39—40 i 45, bilješka br. 62). U onoj mjeri u kojoj je Karadžić gradio na Mrkalji, činio je to u okvirima koje mu je odredio Kopitar.

³¹ Prevoditelji srpskoga prijevoda prvu su citiranu rečenicu preveli kao da je Kopitar *sebi* želio olakšati prijelaz na latinicu, a ne Srbima kojima je reformirao književni jezik, usp. Dobrašinović 1980: 98 i Ivić 1926: 205.

Crkvenopolitički ciljevi Karadžićeva prijevoda Novoga zavjeta (1847.) i pitanje njegovih temelja

Odmah nakon objave *Srpskoga rječnika* Kopitar je Karadžića uputio na pisanje prijevoda *Novoga zavjeta*. Karadžić je posao obavio već 1820. godine, no taj je tekst objavljen s određenim preinakama tek 1847. godine. U izvješću redarstvu od 12.2.1822., napisanome u povodu toga teksta, Kopitar opet tumači da su monasi i visoko grčko (=srpsko) svećenstvo vrlo zadovoljni jezičnim odvajanjem i izolacijom svojih ovčica od katoličkih Ilira i da ih hvata strah od svakoga nagovještaja olakšane komunikacije (Ivić 1926: 204). Dok katolici pišu već 300 godina onako kako govore, oni drugi, koji svoju misu održavaju u zastarjelom jeziku, miješaju tako da ih katolik ne može razumjeti, čak i ako znade njihovo pismo (Ivić 1926: 204). Nakon iznošenja takvih misli Kopitar oprezno nagovještava da se pravoslavicima Karadžićevim prijevodom *Novoga zavjeta* olakšava prijelaz na katoličku vjeru (Ivić 1926: 207). Međutim, čini se da je Kopitaru u prvoj radnoj fazi bilo manje stalo do crkve i vjeroispovijedi, a najviše do toga da katoličke (tj. zapadne) zasade prenese u pravoslavne krugove te da tako potakne unutarne urušavanje njihovih obrambenih mehanizama (usp. Pogačnik 1978: 86, 96 i ondje nav. literaturu).

Znakovito je da Kopitar ni glede Karadžićeva *Novoga zavjeta* kao čitateljstvo nema na umu samo Srbe, već i Hrvate. Stoga policiji spominje da bi neki katolik s pomoću Karadžićeva *Novoga zavjeta* (»Biblije«) mogao pripremiti *Novi zavjet* (»Bibliju«) za katolike, koji ne čitaju ćirilicu. Taj je posao krajem 19. stoljeća drugi puta (nakon Šuleka) obavio Milan Rešetar.

Na prvi prijedlog da se lati prevođenja Biblije, Karadžić je 20.4.1815. Kopitaru ovako odgovorio:

A prevod biblije na Serbski, to bi slavno i prepolezno bilo; ali to druge ljude čeka, a ne mene; jerbo tu treba nekoliko ljudi koji različne jezike znaju. (Karadžić 1811–1821: 228)

Što je Kopitar Karadžiću na to mogao uzvratiti? Pored tog pitanja, zašto je neuki Karadžić za svoj prijevod, kako sam kaže, trebao šest mjeseci (1819./1820.), a zašto je skupina odlično obrazovanih ruskih prevoditelja za prijevod na ruski trebala nekoliko godina? Odgovor na to pitanje nazire se u jednoj Kopitarovoj poruci Grimmu iz 1833. koja glasi da bi s Katančićem bilo lako izdati cijelu srpsku Bibliju (Vasmer 1938: 107). Kopitar naknadno javlja Grimmu (14.1.1834.) da kad stvari krenu, Vuk kao podlogu smije uzeti samo Katančića (1938: 112). Takve Kopitarove izjave pokazuju da je naivno vjerovati da je Karadžić prevodio *Novi zavjet* iz crkvenoslavenskoga i Lutherova (njemačkoga) prijevoda, a da se pri tome nije služio hrvatskim tekstovima koji su mu 1819./1820. svakako bili razumljiviji od tih prvih. Naime, Kopitar je zahvaljujući svojem radnom mjestu i vezama mogao doći do svih hrvatskih prijevoda biblijskih tekstova i njihovih prijepisa, onih objavljenih i neobjavljenih, znanih i zaboravljenih, pa i onih danas izgubljenih (usp. Lukan 1995, Hüttl-Hubert 1996). Nemamo razloga vjerovati da se tom mogućnosti ne bi okoristio krajem drugoga desetljeća 19. stoljeća, iako je u 30-im godinama, u vrijeme u koje je Karadžić dosegnuo vrhunac svoje filološke naobrazbe, kao temelj za

cijelu »srpsku« Bibliju Karadžiću kanio odrediti upravo samo Katančića.

Srpski su kulturni krugovi na Karadžićev *Novi zavjet* reagirali uglavnom negativno, pa su najprije čak i spriječili njegovu objavu. Znajući za Kopitarove nakane, smatrali su da je riječ o ponovnom pokušaju katoličenja pravoslavnoga življa. Iako se upravo Karadžićevu djelovanju može zahvaliti što je i njegov kritičar V. Lazić prihvatio da treba pisati onako kako narod govori, Lazić 1848. godine jeziku Karadžićeva prijevoda *Novoga zavjeta* (1847.) predbacuje ovo:

No ovo je, braćo, jezik tuđ. Jezik tuđ, tuđa vera. Jezik može lako biti most, i prelazak u veru. [...] Prevara se počinje s malima stvarma: najpre s pismenama, posle s jezikom, pa onda s verom. Na malu udicu i gljistu love ribari veliku ribu. Lovke, gvožđa, stupe, zamke, mreže, jame, oružje, zasede, sve to kriju, i pokrivaju lovci. (Daničić 1925: 102)

Lazić za Karadžićev jezik smatra da »najviše može biti nalik na onaj jezik, koji se ne govori, no samo u knjigama stoji starima dalmatinskima i dubrovačkima«. Ujedno ističe da su ih ponajviše »spisali Italijani, koji su dolazili iz škola bogoslovskih iz Rima«. Da je rekao po istini Hrvati, a ne Talijani, argumentaciju bi mu mnogi srpski čitatelji po uzoru na Karadžića i onovremene slavistike osporili riječima »pa i to su Srblji, a najljepšim srpskim jezikom pišu već stotinama godina«. Dosadašnja jezikoslovna istraživanja potvrđuju da je Lazić bio u pravu s procjenom da se je Karadžić ugledao u stare dalmatinske i dubrovačke knjige priređujući svoje izdanje *Novoga zavjeta*. O. Cvijić pozabavila se je većim brojem apstraktnih imenica iz Karadžićeva prijevoda *Novoga zavjeta*. Kaže da

za većinu ovih reči ima dosta potvrda koje je registrovao Rječnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, odnosno zabeležene su u ranijim rečnicima (Vrančićevom, Bjelostenčevom, Belinom, Jambrešićevom, Stulićevom i drugim) ili u delima, uglavnom crkvene, religiozne sadržine, starih hrvatskih pisaca. (Cvijić 1963: 410—411)

Autorica upozorava da nije jasno zašto Karadžić nije unio nijednu od tih imenica u predgovor *Novoga zavjeta* ili u *Srpski rječnik* iz 1852. godine. Smatra nemogućim da je riječ samo o slučajnome izostavljanju: »Ako se pretpostavi da su mu neki hrvatski i drugi stari izvori bili poznati, možda bi se došlo do rešenja [...]«. (usp. o tome podrobnije i Grčević 1996).

Neki autori tvrde da su podudaranja između Karadžićeva *Novoga zavjeta* i starijih hrvatskih biblijskih tekstova uvjetovana slučajnošću i zajedničkom crkvenoslavenskom osnovicom, a ne ovisnošću Karadžićeva *Novoga zavjeta* o hrvatskim tekstovima. U tu se svrhu pozivaju na pomno odabrane primjere (usp. P. Ivić 1998: 164). Ne uzimaju u obzir primjere koji im ne idu u prilog. Npr., kako protumačiti da Karadžić crkvenoslavenski izraz *arhier* prevodi svezom *poglavar sveštenski*, umjesto koje se u *Vulgati* nalazi jednorječna zamjena *sacerdos*, u ruskome prijevodu *первосвященник*, u Luthera *Hohenpriester*, a u mnogim hrvatskim katoličkim leksikonarima sveza *poglavica popovski*? Bernardin Splićanin (1495.) tu je svezu preuzeo iz starijih hrvatskih leksionara, što pokazuje npr. *Zadarski leksionar*. I hrvatski

protestanti u svojem *Novom testamentu*³² rabe istu svezu. Karadžić je dakle morao imati kao predložak i neki tekst koji je pripadao hrvatskoj tekstovnoj tradiciji (usp. Mošin 1974: 502). Samo hrvatskim utjecajem možemo objasniti i to što izraz *arhitriklin/ architriclinus* Karadžić prevodi kao *kum* (Ivan 2,9). U ruskome se prijevodu rabi izraz *распорядитель*, u Luthera *Speisemeister*, u engleskim prijevodima izrazi *governor/ master/ director of the feast*, a u mnogim hrvatskim prijevodima izraz *stari svat*. Jedno značenje izraza *stari svat* je *mladenkin svjedok na vjenčanju*, dakle, upravo *kum*. I to pokazuje da se je Karadžić svakako služio nama nepoznatim hrvatskim prijevodima biblijskih tekstova. To znači da su i neki crkvenoslavenski elementi u Karadžićev prijevod mogli ući posredstvom tih hrvatskih tekstova. Naravno, pri usporedbi Karadžićeva teksta sa starijim hrvatskim prijevodima ne treba očekivati stopostotna poklapanja. Njih nema ni u međusobno ovisnim hrvatskim prijevodima. Pored toga, Karadžić je uz Kopitarovu svakodnevnu pomoć pročitano mije njao, doradivao i dotjerivao u skladu s crkvenoslavenskim i Lutherovim tekstom, a Kopitar je, kaže Karadžić, na kraju posla tekst »uspoređio« i s grčkim izvornikom.

Uloga Karadžićeve ijekavice

Iako je hrvatski književni jezik štokavske stilizacije u 18. stoljeću većim dijelom ikavski, njegovim »visokim stilom« mnogi smatraju dubrovačku jekavštinu. Stoga i oni hrvatski pisci koji nisu jekavci, sve više jekaviziraju svoj jezik. Jekavica se u 18. stoljeću u hrvatskome književnom jeziku širi i preko literature kojoj je glavni predstavnik Kačić. Ti utjecaji prodiru i na kajkavsko govorno područje prije ustrojavanja ilirskoga pokreta. J. Dobrovský znade stoga već 1788. da kajkavci čitaju i ilirske (=štokavske) knjige iako imaju vlastite (Jagić 1897: 518, usp. također Z. Vince 1990: 163–191). Isto kaže Dobrovský i 1814. godine. Taj podatak mu je netko potvrdio, možda M. Vrhovec s kojim je kontaktirao. Kopitar se pak žali Dobrovskom 1810. godine što zagrebački teolozi upravo »dubrovački ilirski« smatraju najpravijim slavenskim jezikom. Takva shvaćanja zagrebačkih teologa kosila su se s njegovim željama o Zagrebu kao budućem slovenskom kulturnom središtu:

Kad bi samo zagrebački teolozi imali pravilne pojmove o hrvatskom narječju, ali općenito vlada predrasuda, da je dubrovački ilirski najpraviji slavenski jezik (cit. prema: Jagić 1948: 299–300, Jagić 1885: 138–139)

(I)jekavica se u Srba do Vuka Karadžića nikada nije rabila na književnojezičnoj razini, pa ni u srpskoslavenskih pisaca s (i)jekavskoga govornog područja.³³ Srpski vodeći kulturni krugovi nalazili su se u Karadžićevo vrijeme u ekavskoj Vojvodini. Da je Kopitaru bilo stalo tek do srpskoga književnojezičnoga boljitka, najkasnije bi 1815. godine savjetovao Karadžiću da se odluči za ekavicu. Međutim, glavna je odlika Karadžićeva jezika postala upravo ijekavica. Da je Karadžić svoj književni jezik oblikovao u skladu s načelima koje je određivao Kopitar, vidi se iz pisma od 22.3.1816. u kojem mu opisuje da to njegov jezični »povratak unazad« ne teče bez poteškoća:

³² Kopitar je već 1809. čitao *Novi testament* hrvatskih protestanata, usp. Jagić 1885: 98.

³³ Stanovitu iznimku možda predstavljaju neki tekstovi nastali pod ruskim utjecajem.

Ovo è treća godina odkako sam' se ja s' Vama poznao, od' onda sam' natrag' počeo ići, i približavati se govoru narodnom', i još' ni sam' na pravo mjesto došao. Vtora čast' pješnarice čistija è, nego prva, i pismenica; ali treća čast' pješnarice, i Srbskij Rječnik' biće baš' onako napisani i napečatani kao što narod' govori. Težka è to stvar' kad' se čoveku iz' d'etinstva što god' u pamet uvrti! (Karadžić 1811—1821: 295).

Pogačnik smatra da je Karadžićev ijekavski jezični tip nastao u Kopitarovoj glavi (1973: 133), a P. Ivić dosljednu ijekavštinu u rječniku iz 1818. godine sagledava u svezi s time da je tek ona mogla poslužiti kao književnojezična spona između Hrvata i Srba (1966: 22—23). Uostalom, i sam je Karadžić priznao da je »južnomu narječju« dao prednost među ostalim zato što se »samo črez njega možemo ujediniti s našom braćom Rimskoga zakona, koja s radošću nama ruke pružaju« (Karadžić 1894: 155). Naivno bi bilo vjerovati da se je Karadžić samostalno ili čak protiv Kopitarove volje odlučio za (dosljednu) ijekavicu. Npr., sasvim je očito da nestanak brojnih ekavizama i ikavizama iz Karadžićeva jezika nakon 1818. godine treba tumačiti Kopitarovim utjecajem za vrijeme rada na *Srpskome rječniku*. Kad uzmemo u obzir da je Kopitaru bio cilj književnojezično ujediniti pravoslavce i katolike štokavce i čakavce, postaje razumljivo zašto je jezik Karadžića kao novoga »oca srpske pismenosti« morao biti jekavski, a ne ekavski.

Karadžić u *Pjesnarici* iz 1815. (140. str.) napominje da zbog sunarodnjaka u Srijemu nije sve pjesme napisao na »hercegovačkome« (na ijekavici) jer bi mu oni predbacili da im nameće »horvatski jezik«. P. Ivić to je pokušao protumačiti kao nekakvu šalu, tvrdeći da se to spominjanje hrvatskoga jezika odnosi na kajkavštinu. Međutim, da nije baš tako, svjedoči Karadžić u pismu Kopitaru od 28.6.1815. u kojem se tuži na isti problem. U pismu umjesto naziva »horvatski jezik« rabi pogrdni izraz »šijački« za koji Kopitaru tumači da njime Srijemci »Horvaćane« (tj. njihov jezik) zovu, a da »Hercegovce« i ne poznaju (Karadžić 1811—1821: 243). Da Srijemci Karadžićev »hercegovački jezik« nisu slučajno, a kamoli u šali prepoznali kao »hrvatski jezik«, može se zaključiti i onda kada se uzme u obzir narodnosno samoodređivanje mnogobrojnih potomaka govornika Karadžićeva »hercegovačkoga dijalekta« koji su kao iseljenici pristizali brodovima u Ameriku preko Ellis Islanda kod New Yorka. Iskaze emigranata bilježili su američki službenici, a ti su podatci uneseni u računalnu bazu koja obuhvaća razdoblje 1892.—1924. Baza je dostupna pod poveznicom <http://www.ellisland.org/>. Uz digitalni prijepis (koji nije uvijek pouzdan) na mreži su dostupne i preslike izvornika. Noviji formulari sadrže i rubriku za narodnost (»Race or People«), a u nekim formularima postoje posebni stupci za narodnost i za jezik (od 1920.). Već je na prvi pogled jasno da sa zapadnih i jugozapadnih jekavskih područja među emigrantima s tipično pravoslavnim imenima i prezimenima čak i početkom 20. stoljeća ima razmjerno mnogo onih koji se izjašnjavaju »Hrvatima«. Iako u tim popisima ima i takvih zapisa koji su vjerojatno nastali zabunom, zapisa koji svjedoče o postojanju pravoslavnih Hrvata ima previše da bismo ih paušalno mogli proglasiti pogrješkama zapisivača.

Svi nositelji danas tipično srpskoga prezimena Paspalj upisani su u bazi kao Hrvati po narodnosti, osim jednoga Paspalja koji je zabunom (u skupini Madžara)

ubilježen kao Madžar. Npr., na popisu od 31.5.1910. izjašnjava se Petar Paspalj da je iz »Madžarske«, da je državljanstva »madžarskoga«, no da je »Hrvat« po narodnosti. On se tako izjašnjava iza dvaju Židova iz Madžarske, što kazuje da podatak o njegovoj narodnosti nije unesen zabunom. Nositelji prezimena Tesla (»Vasilj«, »Vasily«, »Stevan«, »Simo«, »Sava«, »Rade«, »Petar«, »Marko«, »Mile«, itd.) iz mjestâ kao što su »Medak«, »Vojnic«, »Vrbovsko«, »Mitrovica« izjašnjavaju se uglavnom Hrvatima. Hrvatima se izjašnjavaju i doseljenici s prezimenom »Desnica« (pristigli 1906–1913) (»Vasilj«, »Stojan«, »Stefan«, »Siwo«, »Nicola«, »Mile«, »Joan«, itd.) iz mjesta »Srbovcina«, »Serb«, »Srb«, »Kimocac«, »Kozin«, itd. Hrvatima se izjašnjava i 11 osoba s prezimenom »Srbljan« (1905–1913) (»Jovo«, »Rade«, »Slavko«, itd.). Pored njih ima i mnogo drugih koji se izjašnjavaju Hrvatima, a za koje to prema imenima i prezimenima ne bismo očekivali, npr. »Lazarevic Rade« (prethodi mu upis jednoga Nijemca), »Dusan Milosevic« (prethodi mu skupina Bugara), »Mihailo Mihailovic«, »Jovo Mihailovic« (prethodi mu upis Poljakâ), »Jovan Mialilovic« (prvi je na svojem popisu od 31.5.1910.), itd.

Skupini Hrvata koju čine »Mile Rastovic«, »Joan Desnica«, »Dako Dubaic«, »Lazo Dubaic« iz mjesta Srb u »Madžarskoj« na popisu od 2.8.1906. prethode i slijede Židovi iz Rusije. Iz mjesta Srb stiže veća skupina useljenika 14.5.1909. (Ciganovići, Desnice, Jovanići). Oni ne samo da su Hrvati po narodnosti, već kažu da dolaze iz zemlje Hrvatske i da su hrvatskoga državljanstva. Mihael Rašković (»Raskovic«) stiže 27.10.1913. iz mjesta Benkovac iz zemlje Dalmacije: madžarskoga je državljanstva, no također Hrvat po narodnosti. Da je njega i druge spomenute pravoslavce tko pitao što su po vjeri, vjerojatno bi odgovorili »Srbi!« jer su tako slušali od svojih pravoslavnih svećenika.

U literaturi s kraja 18. i početka 19. stoljeća također ima zapisa koji upućuju na postojanje pravoslavnih Hrvata. D. Teleki von Szék 1795. godine smatra da su Hrvati većim dijelom katolici, a da manjim dijelom, i to graničari, pripadaju grčkoj crkvi (1805: 268). Dijelu naroda u Otočaćkom, Ličkom, Slunjskom i Ogulinskom okrugu kaže da pripada ime Vlah, no da u jeziku uopće nema sličnosti s Vlasima, već da je riječ o Hrvatima. Vlasima ih zovu jer Hrvati grčki zakon zovu vlaškim i jer su Talijani već u stara vremena Vlasima nazvali stanovnike cijeloga gorja od Senja do Novigrada (1805: 270). I u djelu *Mithridates...* iz 1809. spominju se »Hrvati grčke religije«, »grčki Hrvati« (Mithridates: 632., 650). Iako bi se se na temelju spomenutih vrela moglo pretpostaviti da se potomci tih pravoslavaca Hrvatima izjašnjavaju samo zato što su podrijetlom iz zemlje koju se zvali Hrvatskom, to se ne može apsolutizirati.

Podatci o mnogim pravoslavcima iz Bosne i Hercegovine na američkim useljeničkim popisima govore da hrvatska narodnosna identifikacija u srednjojužnoslavenskih pravoslavnih iseljenika nije bila ključno uvjetovana imenom zemlje podrijetla. Npr., 30.3.1910. stiže »Nikola Ciganovic« iz zapadnobosanskoga sela Mrkalji i kaže da je austrijskoga državljanstva, a hrvatske narodnosti. Nikola se na popisu nalazi iza skupine Rumunja. Hrvatima se 29.5.1912. izjašnjava četvero daljnjih pravoslavnih useljenika iz Mrkalja: Nikola i Jovan Ciganović, Jovo i Pavle Davidović. S njima je i neki Mihajlo iz obližnjega naselja Slatina. Tu skupinu bosan-

skih Hrvata na popisu predvodi »Stanko Skrbić«. Ako bi se za njih pretpostavilo da se izjašnjavaju Hrvatima zato što dolaze iz područja u Bosni koje se zvalo Turskom Hrvatskom, morali bismo slično pretpostaviti i za doseljenike s imenima »Vokan [Vukan] Micic«, »Vide Bubica« i »Pero Bukvic« koji stižu iz Sarajeva 1.5.1904. Za njih je zapisano da su mađarskoga državljanstva i hrvatske narodnosti. Upisani su iza skupine Nijemaca.

Ivanu Kukuljeviću Sackinskomu bilo je poznato da Hrvatima u Bosni oko rijeke Plive zovu one koji se »ne boje ni fratra ni Turčina«, što se očigledno također odnosi na pravoslavce. Kukuljević kao da misli da se ondje hrvatsko ime rabi zbog tamnoga sjećanja na negdašnje hrvatsko kraljevstvo:

U staro doba činila je Pliva granicu hrvatskoga kraljevstva i nahija plivanska białe županija hrvatska. Sad je već odavna izčezlo tuda ime hrvatsko, ali još zovu nieke stanovnike Hrvatjanima, što se, kako vele, neboje ni fratra ni Turčina, a to će bogme u Bosni mnogo reći. (Kukuljević 1858: 68—69).

Glede Dalmacije Kukuljević tvrdi da se »snova osviedočio da je kod konservativnog našeg naroda sve do Arbanije ime *hrvatsko* jedino živo i narodno.« (Vince 1990: 290).

Treba napomenuti da se u američkim useljeničkim popisima Hrvatima izjašnjavaju i mnogi doseljenici iz Crne Gore.³⁴ Npr., 11.4.1912. stiže iz mjesta »Kocane« osoba upisana kao »Gepo Djukanovic« koja se izjašnjava Hrvatom. Ispred te osobe kaže »Nikcevic Novak« (također iz Crne Gore) da je Crnogorac, a ispod se (iza Đukanovića) upisuje »Toskovic Milija«, također Crnogorac. Dakle, podatak o Đukanovićevoj hrvatskoj narodnosti nije unesen zabunom.

»Mirko M. Nikitch« stiže 13.3.1906. iz mjesta »Ouskok« (Uskok) u Crnoj Gori. I on je po narodnosti Hrvat. Osoba iznad njega (nečitljivo ime) iz mjesta »Nikšić« izjasnila se je po narodnosti Srbinom, što je druga ruka prekrížila i ispravila u »Montenegro«. Podatak Mirka M. Nikitcha o hrvatskoj narodnosti ponavlja se (znakom ponavljanja) u sljedeće osobe. Zatim se upisuje osoba s imenom »Mino B. Karadjic« iz mjesta »Drobnjak«, koja se izjašnjava Crnogorcem po narodnosti. 31.10.1903. stiže druga skupina crnogorskih doseljenika, a za prvoga se iz te skupine (ime nečitljivo, na sredini lista) kaže da je iz mjesta »Zupa« u Crnoj Gori i da je crnogorske narodnosti. Zatim se upisuje osoba s imenom »Patrick Karadzic« iz Drobnjaka. U rubrici za zemlju podrijetla stavlja se znak ponavljanja, a u rubrici za narodnost upisuje se »Croatian«, što se, čini se, naknadno križa. Budući da su službenici narodnost putnika mogli određivati i upitom o materinskom jeziku (tako piše na formularima), moguće je da je Patrick Karadzic upravo zbog odgovora na to pitanje najprije upisan kao Hrvat. Da bi se to razumljelo, treba podsjetiti na zapis V. Jagića o putovanju Vuka Karadžića, Lj. Gaja i A. Mažuranića Crnom Gorom:

K. [=Karadžić], Gaj i Antun Mažuranić zajedno su putovali u lipnju 1841. po Dalmaciji; na povratku svratili su se kod A. Vakanovića u Karlovcu. U spisima V. Jagića (SKZ) nalazi se zapis Jagićev o pripovijedanju Mažuranićevu

³⁴ Većina doseljenika iz Crne Gore izjašnjava se Crnogorcima, a malen broj Srbima.

o tom putu. Zapis glasi: »Putujući g. 1841. Mž. i Vuk etc Gaj po Crnoj Gori čuli su svuda da jim se odgovaralo, da govore jezikom hrvatskim — kad je Vuk budući nezadovoljan rekao, da će se niže Cetinja Srbi naći, dodju brodom na Korčulu, i opet jim se odgovorilo, da se ondje hrvatski govori. [...] (Horvat—Ravlić 1956: 240)

Na to putovanje Karadžića podsjeća B. Šulek u *Nevenu* 1856.: da narod svoj jezik hrvatskim imenom »i u Dalmaciji zove, o tom se je g. V. K. sám uvjerio, putujuć onuda prije nekoliko godinah s g. A. M.; a da ga u zapadnoj strani Bosne i Hercegovine također hrvatskim zovu, to su nam i ovih danah vjere dostojni svjedoci zasvjedočavali.« (Šulek 1856: 198.). Šulek time ne niječe da »u svih ovih zemljah doselivši se u novije vrijeme Srbli srbskim zovu, a kadšto u neznanstvu svom i vlaškim ili rackim.« Ako pretpostavimo da su američki službenici Patricka Karadzica iz Drobnjaka pitali koji mu je materinski jezik i ako pretpostavimo da im je odgovorio u skladu s Jagićevim zapisom, možemo lako protumačiti zašto je Patrick Karadzic upisan kao Hrvat po narodnosti. Vjerojatno je takvih Karadžića iz Drobnjaka, koji su govorili hrvatski, početkom 19. stoljeća bilo više nego početkom 20. stoljeća. Srbi iz Srijema koji su Karadžiću zamjerali da im nameće hrvatski jezik, sigurno su znali za njih i za mnoštvo drugih štokavaca-(i)jekavaca koji su svoj jezik nazivali hrvatskim, a sebe Hrvatima.

Postupno posrbljivanje Crnogoraca te crnogorskih i hercegovačkih pravoslav-
nih Hrvata razaznaje se u više američkih useljeničkih popisa. U jednome popisu iz 21.9.1921. tri osobe iz Crne Gore, pristigle preko Italije (»Blazo Vuscovich«, »Iovan Vuscovich«, »Milo Damianovich«; u bazi je samo potonji), po narodnosti se izjašnjavaju »Srbima« kojima je materinski jezik »hrvatski«. Prije njih je upisana osoba slovenske narodnosti koja govori slovenski. Zanimljiv je slučaj i osobe s imenom »Bogdan Milatovitch« (»Bagdan«) iz Crne Gore, koja se 6.8.1905. izjašnjava »Srbo-Hrvatom«. Ispred njega se na istom popisu nekoliko ljudi izjašnjava Hrvatima, npr. »Blagoje Milosevic« (»Krusevice«) i »Simo Bunjevac« (Trebinje) iz Hercegovine, a nekolicina njih Hercegovcima, npr. Obrad Kapor. 13.5.1920. pristizhe brodom iz Dubrovnika veća skupina razvojačenih vojnika iz Hercegovine. Za njih je skupno upisano da su jugoslavenskoga državljanstva, hrvatske narodnosti, a da govore srpski. Među njima je i neki »Stanko Karadzich«. Stanovita »Katica Karadzic« (5.9.1924.) iz Bele Crkve, koja je srpske narodnosti i jugoslavenskoga državljanstva, kaže pak da govori »slavenski«.

Informacije iz emigrantskih popisa o rasprostranjenosti hrvatskoga i srpskoga imena u jednostavnome puku podudaraju se s onim što su tvrdili vodeći slavisti na početku 19. stoljeća. J. Grimm kaže 1824. godine da se pučani na štokavskim područjima ne žele zvati Srbima, iako on (Grimm) želi da su to sve upravo Srbi (»ni turski, ni ilirski, ni hrvatski Srbin ne želi se zvati Srbinom«, Grimm 1824: XXIII, Grčević 1997a: 98—99). Slično je mislio i utemeljitelj slavistike J. Dobrovský:

Nijedan Bosanac ne će se nazvati Srbinom, a isto vrijedi i za Dalmatince, no može li se zbog toga reći da oni nisu Srbi? (usp. Jagić 1885: 109)

Iz velikosrpskoga programa Ilije Garašanina iz 1843. (*Načertanije*) proizlazi da se ni pravoslavni pučani u Bosni svojevremeno nisu smatrali Srbima. Garašani

ih zove Bošnjacima istočne vjeroispovijedi i misli da će njih Srbija lako pridobiti:

Na istočnog veroispovedanija Bošnjake veći upliv imati, neće biti za Srbiju težak zadatak. (usp. Šimunić 1992: 106)

Slijedeći Dobrovskoga, Kopitara i Grimma, P. J. Šafařík Dalmatince i Bosance ubraja u »Srbe«, no ujedno ističe da je u njih rasprostranjeno hrvatsko ime:

Narodno ime *Hrvati* prostire se daleko izvan granica koje smo odredili hrvatskomu narječju jer se žitelji istarskoga poluotoka, počevši od rijeke Raše (Arsa), zatim žitelji cijeloga Primorja i njegova otočja (»Čakavci«), sve do rijeke Cetine (Boduli), čak do same Neretve pa odatle prema istoku u Tursku Hrvatsku, zovu sve do danas onako kako su se zvali i u vrijeme Konstantina Porfirogeneta, *Hrvatima*. Od nas su prema glavnim obilježjima svojih narječja pribrojani u Srbe [...]. (usp. Šafařík 1842: 64)

Ovdje nije potrebno dalje ulaziti u raščlambu složenoga pitanja rasprostranjenosti hrvatskoga imena i njegova značenja (usp. npr. Katičić 1989), koje se primjereno ne bi moglo provesti bez sagledavanja etnogeneze hrvatskoga naroda i nastanka suvremenih nacija. Iz do sada rečenoga jasno se vidi da nije prihvatljivo tumačenje P. Ivića koje glasi da su se vojvođanski Srbi, zamjerajući Karadžiću da im nameće hrvatski jezik, tim nazivom šaljivo odnosili na hrvatsku kajkavštinu. Takvim tumačenjem ne samo da ne bismo mogli protumačiti spomenuto Karadžićevo pismo Kopitaru, ili narodnosno izjašnjavanje pravoslavnih emigranata s kraja 19. stoljeća, ili citirana opažanja iz redova rane slavistike, već ne bismo mogli protumačiti ni mnoge druge činjenice, npr. zašto se 1566., u vrijeme neograničene vlasti velikoga vezira Mehmed Paše Sokolovića koji je bio rodom iz blizine Višegrada, izdaje ferman u kojem se traži da »rimski fratri po Budimu, Temišvaru i Dubrovniku i uopće od naroda hrvatskoga ne pitaju milostinju, ako taj narod spada grčkoga patrijara« (Matasović 1930: 111). U toj se naredbi hrvatsko ime rabi u značenju »Slaveni«, a izdati ju je mogao samo onaj Osmanlija kojemu je bilo poznato i normalno da se pravoslavni Slaveni zovu (i) hrvatskim imenom, što ne isključuje mogućnost da mu je bilo poznato i srpsko ime. Stotinjak godina nakon što je izdan spomenuti ferman, turski putopisac Evlija Čelebija u blizini Foče na Drini dobiva kao pratnju 50 naoružanih »hrvatskih momaka«, a za stanovnike nahije Piva (gdje je većina pravoslavna) tvrdi da su »sve čisti, pravi Hrvati«. S pomoću Ivićeva tumačenja ne bismo mogli primjereno objasniti ni to zašto su dopisniku časopisa *Srbobran* Crnogorci u Carigradu odgovorili »Mi govorimo hrvatskim jezikom, ali smo Crnogorci«, ili zašto J. Drašković u svojoj *Disertaciji* u dijelove hrvatskoga naroda ubraja upravo Crnogorce, a ni to zašto Dositej Obradović 1783. paroha Haralampija iz Trsta iz kurtoazije naziva »Hrvaćaninom«, iako ga ujedno samouvjerenost svrstava u Srbe (Obradović 1964: 217, 222). U Haralampijevoj se je obitelji vjerojatno čuvala svijest o starome hrvatskome narodnosnome imenu, koja se miješala s učenom odrednicom »Srbini po vjeri« (pripadnik pravoslavne crkve). Ta vjeroispovijedna odrednica postala je prevladavajućom narodnosnom odrednicom u hrvatskome pravoslavnome pučanstvu tek nakon stvaranja prve Jugoslavije, kada dolazi i do znatnijega posrbljivanja Crnogoraca. Zahvaljujući nepostojanju hrvatske (i crnogorske) pravoslavne crkve, Srbima po narodnosti postali su tada i

oni koji to nisu bili.

Karadžićevo strahovanje iz 1814. i 1815. da će mu Srbi iz Srijema zamjeriti da im nameće »horvatski« odnosno »šijački«, obistinilo se u rugalici J. Vujića iz 1821. godine (Karadžić 1894: 112–116). U njoj mu se izruguje da »šijački« piše jer ga je Kopitar tako naputio. Karadžić se je Kopitarovim naputcima očigledno nekome pohvalio:

Blago nam kad ti Slavenski znadeš,
I takovo ponjatje imadeš;
Da iz Slavenskog šijački pišeš,
Arnaut šijačkom dušom dišeš.
Jošte čudimo se i Kopitaru,
Pridvornomu Bibliotekaru.
Da se on baš s tobom upustio,
Šijački pisati uputio

Karadžićeva književnojezična djelatnost u ocjeni austrijskoga redarstva

Austrijsko je redarstvo na početku financiralo Kopitarov projekt³⁵, no nije bilo zadovoljno Karadžićem kao glavnim djelatnikom. Zato, kad je Kopitar još prije objave *Srpskoga rječnika* (1818.) preporučio da se Karadžiću dodijeli mirovina ili namještenje, nadređene su se službe oglušile i prestale su financirati daljnje Karadžićeve radove (usp. izvješće od 12.2.1822., Ivić 1926: 206). Oprezan stav redarstva prema Karadžiću nije se ni nakon tog vremena promijenio. Redarstvo ga je sumnjičilo zbog veza s Rusijom i Srbijom, i to unatoč tomu što je Karadžić (i) za Austriju uspješno obavljao uhodničke poslove, pogotovo »nadgledanjem« svojih sunarodnjaka u Beču. To opisuje M. Popović:

'Najzad, on je često', kaže se u jednom policijskom aktu o Vuku 1822, 'iz odanosti ovoj državi, činio dobre usluge policiji u nadgledanju Grka, a posebno ovde prisutnih Srba.' U dokumentu iz 1826. mesna policija takođe uverava Vrhovno policijsko zvanje da je Vuk još ranije dokazao svoju političku ispravnost 'time što je iz odanosti ovoj državi i najvišem carskom domu učinio policijskoj službi korisne usluge s punim poverenjem i besplatno.' (Popović 1964: 134)

U skladu s time 12.2.1822. Kopitar redarstvu nudi Karadžićevu suradnju kao špijunska djelatnika. On bi, kaže, u slučaju potrebe mogao i kod Miloša u Kragujevcu Austriji obaviti važne usluge, a ako se želi, mogao bi i ovdje pružiti pouzdane informacije (Ivić 1926: 208).

Bez obzira na takve Karadžićeve djelatnosti za Austriju i Kopitarove pohvale njegovih književnojezičnih zasluga, austrijsko se je redarstvo obaziralo i na brojne prosvjede i denuncijacije koje su protiv Karadžića stizale iz vodećih srpskih

³⁵ Usp. u Kopitarovu pismu Karadžiću od 21.3.1815. sljedeću rečenicu: »Sagen Sie mir doch den Preis der 50 pjesnarice, und der gewünschten 22–30 pismenice, und an wen ich das Geld erlegen soll.«, Karadžić 1811–1821: 217. Nema razloga misliti da taj novac nije potekao iz državnoga proračuna.

intelektualnih krugova. Kopitar se stoga 1.10.1828. žali Grimmu da Karadžića kod austrijske policije sumnjiče kao ruskoga plaćenika (on mu je preko svojih veza pribavio ne slučajno upravo rusku mirovinu), dok ga na drugoj strani predstavljaju njegovim (Kopitarovim) oruđem pri planiranoj uniji grčke crkve s rimskom (Vasmer 1938: 57). 4.5.1832. javlja Kopitar Grimmu da »drugi farizeji Vuka policij(sk)i optužuju« (»polizeilich verdächtigen«), zbog čega mu prijete nasilni izgon u Srbiju, gdje bi mu vjerojatno »dvorani dragoga Miloša iza leđa po kratkom postupku stjerali kuglu u glavu«. Nadodaje da se upravo Biblija znade našoj dobro obaviještenoj policiji predstaviti tako opasnom po državu i crkvu i upozorava da ništa ne pomažu njegovi prosvjedi. »Katolička policija vjeruje više šizmatičkim monasima nego uglednomu katoličkomu cenzorskom službeniku!« (Vasmer 1938: 92).

Kopitar je kao i inače vrlo uporan pa 23.8.1832. opet uvjerava nadređene mu službe da je Karadžićeva književna reforma, koja prije ili kasnije uspjeti mora, politički vrlo povoljna za Austriju. Ona austrijske i turske Srbe odvlači od Rusa i daje im vlastitu književnost na voljenome materinskome jeziku. Time ih se *priključuje*³⁶ katoličkim Ilirima, što upravo tim jezikom govore i pišu (Ivić 1926: 266). Vjerojatno je Kopitar tom izvješću priložio i prijevod Karadžićeva pisma od 22.8.1832. (Ivić 1926: 260—261) u kojem Karadžić opisuje uvrjede što ih je doživio od Miloša odnosno njegovih ljudi. Ključna rečenica u tom pismu glasi: »Upravo danas sam sa svojim Srbima potpuno prekinuo.« Kopitar ne popušta pa redarstvu već 29.8.1832. predlaže da se osnuju srpske, vlaške i katoličko-ilirske novine pod austrijskom kontrolom (Ivić 1926: 267—268). Kopitaru je jako stalo do toga da se glavna književnojezična zbivanja ne odvijaju u hrvatskome, već samo u srpskome okružju pa ističe da prednost treba najprije dati srpskim novinama, zatim vlaškima, a potom »možda« katoličko-ilirskima.³⁷ Urednika za srpske novine ne treba »kupovati« jer ga nitko ne bi slušao. Kopitar kao urednika predlaže naravno Karadžića. Tvrdi da Karadžić svojom književnom i jezičnom reformom nesvjesno već radi u korist Austrije time što Srbima u voljenome materinskome jeziku nudi novo dobrodošlo središte, kojim ih otuđuje od Rusa i sprijateljuje s katoličkim Ilirima. Razumije se, nastavlja Kopitar, da će metropolit Stratimirović, koji je dobro prepoznao posljedice Vukove reforme, sve staviti u pokret da spriječi to njegovo novo djelovanje. Budući da je Vuk bolehljiv i lijen, tražit će pomoćnike, no oni će nastaviti raditi u njegovu duhu i onda kad Vuk napusti posao. Kopitar zaključuje da bi za deset do petnaest godina izdržljivosti i dobra rada stvar bila odlučena (Ivić 1926: 268).

Kopitarova uvjeravanja policiji bila su plodna pa Kopitar već 12.4.1833. izvješćuje Grimma da sada policija Vuka pušta na miru te da u Austriji može ostati gdje i do kada želi (Vasmer 1938: 107). Od tog vremena u Karadžićevu jeziku i djelovanju dolazi do većih promjena.

³⁶ U izvorniku: »die sie anderseits den katholischen Illyriern anschliesst«. Iako oblik *anschliesst* znači *priključiti*, *pripojiti*, u srpskome se prijevodu prevodi s *približiti*: »ona ih približuje katoličkim Ilircima«, Dobrašinović 1980: 107.

³⁷ Gajeve *Novine horvacke* iz 1835. i Gajev prijelaz na štokavicu potpuno su mu pomrsili račune pa u ljutnji Gaja proziva i »magarcem«.

Karadžićeva procjena o književnojezičnoj tradiciji koju nastavlja

Na početku svojega djelovanja Karadžić tvrdi da se »jezgra srpskoga roda i najčistijega jezika« nalazi između rijeke Drine i Morave, a osobito kad se malo odmakne od Save i Dunava, kao npr. nahija Kragujevačka, Karanovačka, Rudnička, Užička, Kruševačka (Karadžić 1814: 40). Jezik toga kraja, u kojem ni onda »hercegovački« nije bio većinsko narječje, Karadžić nikada nije pokušao podignuti na književnojezičnu razinu. Štoviše, 1839. godine obznanjuje da više ne piše »hercegovačkim«, već »dubrovačkim« govorom, a drugim povodom za jezik srpskoga kulturnoga središta u Vojvodini tvrdi »da se u svemu narodu našem nigdje ne govori Srpski tako ružno i pokvareno, kao u Srijemu, u Bačkoj i u Banatu«. Nezadovoljan je i cjelokupnom književnojezičnom djelatnošću u Srbiji:

Ja sam napomenuo [...] kako je kvarenje jezika prešlo i u Srbiju; i ako mu se kakvijem mudrijem književnijem uredbama ne stane na put, otići će, kao kuga, po svemu narodu na sve strane. (Karadžić 1896: 181).

Dok Kopitar Karadžića u svojim izvješćima policiji ponekad predstavlja »novim Obradovićem«, Karadžić s Obradovićem od 1833. godine ne želi biti ni u kakvoj književnojezičnoj vezi. 22.8.1833. piše L. Mušickomu da ne bi dopustio ponovno objavljivanje Obradovićevih djela:

Valja da vam je poznato, da se u Srbiji štampaju na novo sve Dositijeve knjige: Život i priključenija i pisma već je gotovo; sad se basne, po objavljeniju, štampaju. Da sam ja cenzor u Srbiji, ja to ne bi dopustio [...]. (Jagić 1897: 872)

Za »pisanje« u Srbiji Karadžić smatra da se je »može biti suviše umnožilo«:

Ovo je kvarenje jezika u carstvu Austrijskome išlo polako, jer se našijem jezikom nije mnogo pisalo; ali kako se u Srbiji po različnijem kancelarijama otvorilo i (može biti i suviše) umnožilo pisanje, postale velike Srpske škole, postalo društvo Srpske književnosti, postala državna štamparija, u kojoj se štampaju novine i druge različne stvari bez prestanka, a sve ove poslove rade i upravljaju ponajviše onaki ljudi, kakovi su jezik naš na ovoj strani kvarili, tako se upravo može reći, da kvarenje jezika ide sad mnogo brže. (Karadžić 1896: 155).

Iz književnojezične tradicije koju treba njegovati i izgrađivati, Karadžić bi isključio sve srpske pisce (1845.):

Prvi Srpski spisatelj, bio on Dositije ili Orfelin, ili drugi koji mu drago, kako je počeo pisati, odmah je počeo i jezik svoj kvariti, i to kvarenje traje i upravo reći napreduje još do današnjeg dana. (Karadžić 1896: 154–155)

Kad se je u *Društvu srpske slovesnosti* Jovan Sterija Popović dao na izradbu stručnoga nazivlja, Karadžić je odmah intervenirao kod predsjednika društva i zatražio da se s time prekine. Taj se posao, smatra Karadžić, ne može obaviti bez dobroga poznavanja narodnoga jezika, a takvih poznavatelja, kaže, u Društvu nema (usp. o tome Bašić 1991: 62).

Iako bi objavljivanje Obradovićevih djela zabranio i cijelu srpsku književnojezičnu djelatnost najradije zaustavio, Karadžić bi hrvatske pisce nanovo objavljivao

i rječnike na temelju njihovih djela sastavljao. 1847. godine podsjeća da je »sila puta mislio i govorio da bi bilo vrijedno našijem slovima našampati sva djela Dubrovačkih i gdjekojijeh Dalmatinskih pjesnika bez i kake promjene u jeziku.« Budući da se to za sad ne može, želi »da bi se načinio rječnik sviju njih«. Čuvši da Mažuranić sprema takav rječnik, kaže da se je itekako obradovao (Karadžić 1896: 260—261).³⁸

Karadžić ističe da Srbi s pisanjem na narodnome jeziku »nisu uranili prije druge polovine osamnaestoga vijeka dok su braća zakona Rimskoga, osobito Dubrovčani i Dalmatinci, pisali u šesnaestome vijeku u najveći jek!!«. Dositej je, naglašava, »mjesto ostaloga dokazivanja da valja za Srbe srpski pisati«, mogao »slobodno kazati da se ugledamo na braću svoju zakona Rimskoga«, »čiji jezik i mi danas možemo uzeti za ugled«. S neskrivenim ponosom na svoje hrvatske pretходnike tvrdi »da je u ostalijem Slavenskijem narodima teško naći spisatelja onoga vremena koji bi se s njima mogli isporučiti«. Zato zaključuje da se »slobodno može reći da su starija djela braće naše zakona Rimskoga za naše današnje spisatelje veće skrovište i čistiji izvor od našijeh današnjijeh crkvenih knjiga.« (Karadžić 1896: 260). U kojoj mjeri Karadžić cijeni hrvatsku književnojezičnu djelatnost, očituje se i u njegovoj primjedbi »da će doći vrijeme, kad će Srbi iz Srijema, iz Bačke i iz Srbije ići u Zagreb da uče Srpski« (Karadžić 1896: 160).

Nataša je Bašić s pravom upozorila na to da je istraživačima Karadžićeva života i djela ostalo odgovoriti na pitanje zašto je Karadžić, unatoč otporima što su dolazili iz srpskih intelektualnih krugova, i to ne samo »konzervativne« Pravoslavne crkve, već i iz onih narodnjačkih, njemu sklonih, nastojao pošto-poto izboriti dubrovačkoj (i)jekavici status književnoga jezika u Srba (1991: 62). Pored razloga što ih je naveo Karadžić, i koji se obično citiraju, N. Bašić kao ključan razlog navodi sljedeći:

Karadžić je, da bi ubrzao proces standardizacije u Srba, posegnuo za gotovim i dosta stabilnim jezičnim modelom narodnoga jezika, kojega su izražajne vrijednosti bile književno ovjerene, a svoju je punu afirmaciju i uspon doživio u Gundulićevu *Osmanu*. Narodnost, stabilnost i doradenost jezičnoga sustava dubrovačke i dalmatinske književnosti nametala se namjesto lutanja i traženja srpskih pisatelja, kojima je ruski klin, zabijen u jezično tkivo XVIII. st., znatno usporavao rad. Stoga je Karadžić poučavao srpske spisatelje da se ugledaju na jezik Gundulićev, Reljkovićev, Došenov, Kačićev i drugih hrvatskih pisaca jer su "starija djela braće naše zakona Rimskoga za naše današnje spisatelje veće skrovište i čistiji izvor od našijeh crkvenih knjiga". (Bašić 1991: 62)

Karadžićevo samoodređenje pripadnikom hrvatske književnojezične tradicije

³⁸ Dok Karadžić u rječniku iz 1818. godine iz hrvatskih rječnika prepisuje odnosno objavljuje uglavnom one pučke riječi koje poznaje, u rječnik iz 1852. godine unosi i mnogobrojne hrvatske »regionalizme«, od kojih su se mnogi zahvaljujući njegovu posredstvu udomačili u novome srpskome književnom jeziku. Radi prikupljanja novoga leksičkoga materijala za *Srpski rječnik* iz 1852. godine obišao je gotovo sve hrvatske krajeve, a u Srbiji, Bosni i Hercegovini tim povodom nije bio (usp. Grčević 1997a: 79).

(koju proglašava srpskom) prirodan je rezultat njegova rada i doživljava vrhunac u članku *Srbi svi i svuda* (1849.).³⁹ Rješenje srpskoga jezičnoga pitanja koje Karadžić nudi, i nakon Kopitarove smrti (1844.) u potpunom je skladu s Kopitarovim obećanjima policiji.

Strateški ciljevi i daljnji razvoji

Krajem 18. i početkom 19. stoljeća udario je J. Dobrovský svojim znanstvenim zabudama čvrste temelje slavističkomu panserbizmu (usp. Grčević 1997a, b, c). Do početka 40-ih godina razvoj toga slavističkoga panserbizma usmjeravao je Kopitar u skladu s potrebama svojega austroslavenskoga projekta. Dok Kopitar još nije bio spoznao da projektom ne može obuhvatiti Bugare, Karadžić je i Bugare ubrajao u Srbe: »Svi Serblji, od Adrijatičeskoga do Crnoga mora, koè im drago oni vère bili, svi su oni èdnako mome serdцу mili i dragi« (Karadžić 1814: 42).

Kao svojega nasljednika Kopitar odabire Franca Miklošiča (1813–1891) i udomljuje ga u svojem stanu vjerojatno već 1842. godine. U mladosti Miklošič gimnaziju pohađa i u Varaždinu, a 1835. godine preko Vraza pozdravlja »vse prave sine horvatske matere« i poručuje »povej da tudi nam Daniza prijasnò luzh poshila in slovensko temno nozh osvezhuje!« (Sturm-Schnabel 1991: 55). Krajem 30-ih godina Miklošič moli Vraza da Gaju »pokaže« njegove pjesme. Jedna kitica iz Miklošičeva pera glasi: *Trudne dojdu poputnice/ Na brèg velike kraljice,/ Koje modre vode dèle/ Horvate od mè dežeze* (Sturm-Schnabel 1991: 61). Miklošič u djelu *Radices linguae slovenicae* (1845.) hrvatskim jezikom priznaje kajkavštinu i čakavštinu, no tijekom ulaska u vodeće austrijske znanstvenopolitičke krugove u drugoj polovici 40-ih godina hrvatski jezik suzuje skupa s Karadžićem — bez prepoznatljivih razloga — na čakavicu.

Nakon Kopitarove smrti Miklošič preuzima 1844. cenzorsko mjesto u bečkoj dvorskoj knjižnici, a 1849. godine postaje i profesorom na novoosnovanoj bečkoj katedri za slavensku filologiju. Očigledno preuzima i vodstvo Kopitarova projekta pa 1847. kao Karadžićev pomoćni suautor potpisuje članak (recenziju) za koji se vidi da ga je napisao on (Miklošič), a ne Karadžić. U članku se iznose Miklošičeva stajališta o slovenskom jeziku, o štokavštini kao srpskom jeziku i čakavštini kao hrvatskom jeziku (usp. Grčević 1997b: 289). Miklošič supotpisuje 28.3.1850. i tzv. *Bečki književni dogovor*. Potpisnici Dogovora većim su dijelom članovi južnoslavenskoga odsjeka odbora za izradbu pravno-političkoga nazivlja koje je osnovalo Ministarstvo pravosuđa 1849. godine: V. S. Karadžić, I. Mažuranić i njegov nasljednik D. Demeter. Miklošič je također član odbora, no za razliku od drugih spomenutih potpisnika on nije bio član povjerenstva za »hrvatsko-srbsko narječje«, već član povjerenstva za slovenski jezik. Daljnji potpisnik bio je S. Pejaković, državni službenik sa stalnim zaposlenjem u Beču, a potpisnici Vinko Pacel i Đuro Daničić bili su Miklošičevi studenti, tj. slušatelji njegovih predavanja iz slavisti-

³⁹ Ne treba misliti da je Kopitar takvim razvojem u Karadžića bio nezadovoljan, i to samo zato što je narodnu i Kačićevu poeziju više cijenio od one »umjetne« dubrovačke (usp. Pogačnik 1978: 93, 104 i Grčević 1997a: 80).

ke. Obojica su u Beč stigla 1845. godine, jedan kao student prirodnih znanosti, a drugi kao student prava. Dok Pacel nije imao previše razumijevanja za Karadžićev jezično-pravopisni model (postao je Kurelčevim sljedbenikom), Daničić se je pod Miklošičevim vodstvom najzad 1847. razvio u ključnoga Karadžićeva pristašu. Iako se nitko od potpisnika *Bečkoga književnoga dogovora* osim možda I. Kukuljevića Sakcinskoga nije slučajno nalazio u Beču i iako je jedina veza između svih potpisnika bio upravo Miklošič, u predgovoru *Juridisch-politische Terminologie* ističe se da je mjeseca ožujka godine 1850. V. S. Karadžić nekoliko puta sazvao na prijateljske razgovore »više jugoslavenskih književnika nalazećih se slučajno u ono vrijeme u Beču«, što je rezultiralo potpisivanjem spisa koji je kasnije prozvan *Bečkim književnim dogovorom*. Miklošiču je očigledno bilo stalo do toga da se Karadžićeva slava i zasluge uvećavaju (jer se je time na lokalnoj razini nametao kao međunarodno priznat i cijenjen stručnjak) i da se Dogovor javnosti predstavi spontano održanim neformalnim sastankom. Slične je metode svojevremeno primjenjivao i Kopitar.

Nepoznanicom je zašto je Miklošič kao Slovenac potpisao *Bečki književni dogovor*. Ako pretpostavimo da mu je on bio stvarni organizator, stvar postaje jasnija. Radi se vjerojatno (i) o tome da su na njegovu potpisu inzistirali hrvatski sudionici koje je Miklošič potaknuo na potpisivanje Dogovora, a koji su preko njegova potpisa mogli gajiti iluziju o tome kako će Dogovor biti nastavak ilirskoga djelovanja. Dogovor je u Zagrebu vrlo hladno dočekan, a ni Srbi za nj kao glavni adresati nisu marili. U kojoj su mjeri pojedini potpisnici Dogovora vjerovali u nj te ga od srca i dragovoljno potpisali, vidi se po tome koliko su se pridržavali njegovih načela (usp. Vince 1990: 281ff). Ipak, Dogovoru su Miklošič i bečka jezična politika namijenili značajnu ulogu te su ga nakon hitre objave 3.4.1850. u Gajevim *Narodnim novinama* objavili i u Demetrovu uvodu u *Juridisch-politische Terminologie* iz 1853.

Vremenski dobro programirano objavljuje Karadžić 1849. godine svoj velikosrpski programski spis *Srbi svi i svuda* u kojem štokavštinu proglašava isključivo srpskim jezikom, a čakavštinu hrvatskim jezikom. Već je spomenuto da je u oblikovanju tih Karadžićevih zamisli Miklošič sudjelovao krajem 40-ih godina (Grčević 1997c). Iz perspektive bečke jezične politike koju su zastupali F. Miklošič i V. S. Karadžić, bilo je dakle jasno kako bi se trebao zvati narod i jezik kojemu se u Dogovoru ne spominje ime. U tome smislu sročena je i odredba Ministarstava unutarnjih poslova i pravosuđa od 2.4.1849. kojom se dopunjuje carska naredba od 4.3.1849. o objavljivanju zakona na različitim jezicima carstva. U temeljnom tekstu od 4.3.1849. pojedini se jezici ne spominju, već se popisuju u dopuni od 2.4.1849. Na »srpsko-ilirskom jeziku« predviđene su dvije inačice, pod brojem 8 na ćirilici, a pod brojem 9 na latinici.⁴⁰ Međutim, time dane smjernice (vjerojatno Miklošičeve)

⁴⁰ Najavljuje se tiskanje zakona »1. na njemačkom jeziku, 2. na talijanskom jeziku, 3. na mađarskom jeziku, 4. na bohemskom (ujedno moravskom i slovačkom književnom jeziku), 5. na poljskom, 6. na rutenskom, 7. na slovenskom (ujedno vindskom i kranjskom književnom jeziku), 8. na srpsko-ilirskom jeziku sa srpskim civilnim pismom, 9. na srpsko-ilirskom (ujedno hrvatskom) jeziku s latiničnim slovima, 10. na romanskom (moldavsko-vlaškom) jeziku.«, usp. *Allgemeines...*:VI.,

Na str. 173., pod rednim brojem 153. piše: »kaiserliches Patent vom 4. März 1849, wodurch die Einführung eines allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes, sowie der

nisu se lako ostvarivale.

Odredbu o jezicima na kojima će se tiskati zakoni, *Glasnik dalmatinski* prevodi tako da pod brojem 8 navodi »srpski«, a pod brojem 9 »hrvatski« (Vince 1990: 380, v. ovdje bilješku 40). U skladu s time *List zakonah... za Kraljevinu Dalmaciju* donosi odluku da će se zakoni tiskati osim na njemačkom i na »talianskom i hèrvatskom«. Odstupanje od njemačkoga teksta može se protumačiti na dva načina: U Dalmaciji su nazive jezika pod brojem 8 i 9 preimenovali, tj. »preveli« onako kako su mislili da treba, ili je pak u prvom otisku zakona iz 1849. uistinu pisalo »Kroatisch« i »Serbisch«, što je netko izbacio i u otisak iz 1850. uveo »Serbisch-Illyrisch«.

Prema pisanju *Beogradskih novina* Karadžić je (valjda Miklošič) u Ministarstvu tražio da se za Srbe i Hrvate zakoni ne prevode dvojezično (Vince 1990: 389). Ipak, već 1849. izišao je srpski prijevod *Sveobštij građanski zakonik' za sve nĕmačke naslĕdne zemlĕ Austrijske monarhie*, a prevoditelju B. Petranoviću nuđeno je da pripremi i prijevod na »dalmatinski«. 1853. tiskan je hrvatski prijevod njemačkoga teksta, jezično i pravopisno pripremljen sasvim u skladu s načelima zagrebačke filološke škole pod naslovom *Privremeni gradjanski postupnik za Ugarsku, Hèrvatsku, Slavoniu, sèrbsku Vojvodinu i tamiški Banat*.

1849. godine objavljena je i odredba bečkoga Ministarstva kulture i školstva s privremenim zakonom o ispitu kandidata za radno mjesto gimnazijskoga profesora. U tom se zakonu određuje da profesori »živih jezika« moraju raspolagati utemeljenim znanjem o pojedinim jezicima i njihovim najvažnijim književnim pojavama (Allgemeines...: 688—689). Jedan od »živih jezika« zove se »ilirski i hrvatski« i za nj je potrebno »poznavati izvrsne dubrovačko-dalmatinske književnike 16. i 17. stoljeća, npr. Gundulića, Palmotića, Zlatarića, Đorđića«. Za jezik koji se zove »srpski«, traži se pak »poznavanje razlika između temeljnoga jezika i crkvenoslavenskoga narječja koje se održava u liturgiji, nadalje poznavanje njegovih najstarijih jezičnih spomenika, tj. srpskih povelja tiskanih u Beogradu i zakonika Stefana Dušana«. ⁴¹

Ni u *Juridisch-politische Terminologie* (1853.) nema jedinstvenoga »srpsko-ilirskoga jezika«, već su hrvatski i srpski jezik obrađeni posebno i svaki pod svojim imenom; hrvatski na latinici i srpski na ćirilici. Logičan slijed događaja i stanovita povijesna ironija bilo je to da je Karadžić, koji je još 1845. sprječavao izradbu srpskoga stručnoga nazivlja, po svemu sudeći više sudjelovao u pripremi hrvatskoga dijela rječnika nego srpskoga. Demeter to opisuje ovako:

Prije svega moram sa žalošću napomenuti, da se nije mogla oživotvoriti

Landes-Gesetz- und Regierungsblätter angeordnet wird *).« Tekst te carske naredbe tu se ne donosi, već se u bilješci upućuje da je isti već tiskan u uvodu na str. 2—4 (misli se na str. II—IV), gdje je tiskana carska naredba, iza koje na str. V—VII slijedi dopuna Ministarstava unutarnjih poslova i pravosuđa od 2. travnja 1849. s popisom jezika.

⁴¹ [...] »die Candidaten für die illirische und croatische Sprache [haben] eine Kenntniß der vorzüglichsten ragusanisch-dalmatinischen Schriftsteller des XVI. und XVII. Jahrhunderts, z. B. Gundulich, Palmotich, Zlatarich, Georgich; die Candidaten für die serbische Sprache Kenntniß des Unterschiedes zwischen der ihnen angestammten Sprache und der in der Liturgie fortlaufenden kirchenslavischen Mundart, ferner ihrer ältesten Sprachdenkmäler, d. i. der serbischen in Belgrad gedruckten Urkunden und des Gesetzbuches von Stephan Dusan nachzuweisen.«, Allgemeines: 689.

želja da se barem za hrvatsko i srbsko narječje sastavi podpunoma jedna nazovnik, jer srbski književnici privikli su nekim crkvenim i ruskim izrazima već natoliko, da se je bojati bilo, da bi se još za sada nagazilo na prevelik upor, ako bi ih sasvim odstranili, s druge strane pako budući da su sasvim proti duhu živućega jugoslavenskoga jezika, nisu se mogli primiti u hrvatsko narječje, koje je stopram u novije vrijeme podignuto na pismeni jezik i zato se je većma uzdržalo u svojoj izvornoj i pučkoj prostoti. Držalo se je dakle za shodno sadašnjim okolnostima vremena, da se gospodinu doktoru Petranoviću, koji je osobito branio to mnijenje, ostavi na volju u srbsku stranu primiti sva ona odstupljenja od izrazâ nagjenih po svimkoliciem članovima odbora za shodne hrvatskom narječju, koja bi se njemu kao osobitom poznatelju tako nazvanoga slaveno-srbskoga književnoga jezika činila za neobhodno potrebna.

Način kako smo postupali kod ustanovljivanja izrazâ, bio je pako sljedeći: u obće koliko je najviše bilo moguće držali smo se čistog pučkog i obće razumljiva načina govorenja, gdje smo uzimali osobit obzir na opazke gospodina Vuka Stefanović-Karadžića, koji je po svem slavenskom učenom svijetu poznat kao prvi jezikoslovac našega naroda u tom pravcu. (Juridisch-Politische Terminologie 1853: III—IV)

Iako se Petranovića predstavlja kao zastupnika (*poznatelj*) slavenosrpskoga jezika, on ne zastupa slavenosrpski jezični model, već tzv. »prosto-serbski« jezika. To je oblik srpskoga jezika kakav nalazimo u djelima Jovana Sterije Popovića, Jovana Subotića, V. Lazića, itd. Da je Petranovićev jezik bio i pod utjecajem hrvatskoga, vidi se u tome da on u svojem predgovoru umjesto starih srpskih odnosno crkvenoslavenskih istovrijednica rabi hrvatske riječi *rječnik* i *predgovor*⁴² koje je u srpski književnojezični izričaj iz hrvatskoga prvi uveo V. S. Karadžić. Petranović jest za »narodni jezik« kao književni jezik, pa i za zajednički književni jezik, no ne za Karadžićev jezik kojim bi se prekinuo kontinuitet sa srpskom književnojezičnom poviješću:

Čudan' é doisto položaj u toj stvari srbskog' pisca, ér' u pisanju valja da se često bori s' ukorêlom' starom' navikom i predrasudama pa i s' ličnom' u dêtinstvu još' začetom' ljubavi k' crkovnom' ézyku. Nego é broj takovy hvala Bogu svake godine to man'i. Samo ne treba nam' u izbiranju sredstva prenagliti, a to by onda bylo, kada by se srbski spisatelj' držao načela da kn'izevnym' ézykom' éдино prosti pučki govor' vladati mora. Pišimo ézykom' govornym' narodnym', ali zaédno pazimo na primétbe ézykoslovaca i na urese i izraze bol'i naši spisatelja. (Juridisch-Politische Terminologie 1853: XII)

Petranović misli da je »srb-rvatskom' narodu« potreban književni jezik u kojem će se iz svakoga narječja primiti ono što je najbolje, dok se u *Bečkom književnom*

⁴² Te su riječi zahvaljujući Karadžiću u današnje vrijeme udomaćene i u najzabitijim srpskim selima. Iako P. Ivić to dobro znađe, ipak poziva da se hrvatski udjel u Karadžićevu rječniku dokaže tako da se navedu »reči iz [Karadžićeva] Rječnika koje su hrvatske, a nema ih u srpskim govorima«, P. Ivić 1998: 162.

dogovoru upravo izrijekom kaže da narječja ne treba miješati. Petranović se dakle izjašnjava protivnikom Dogovora. On ga ne potpisuje jer Dogovor od srpske javnosti traži da odbaci svoja književnojezična načela i da prihvati postavke oko kojih je Karadžić postigao navodni dogovor s Hrvatima. Hrvata se taj Dogovor pravo počeo ticati tek pošto se u Hrvatskoj — neovisno o Dogovoru — oformila škola hrvatskih vukovaca koja je vještom personalnom politikom uspjela potisnuti zagrebačku filološku školu, da bi krajem 19. stoljeća u skladu sa svojim ideološkim stajalištima i uz odlučujuću potporu vladajućih mađžarona hrvatski književni jezik kodificirala prema uzoru na jezik Vuka Stefanovića Karadžića i Đure Daničića. Dok je Karadžić »učio i crpio iz starih hrvatskih pisaca i knjiga«, hrvatski su se vukovci krajem 19. i početkom 20. stoljeća pokušali zadovoljiti »samo njegovim opusom« i rječničko blago svesti na razinu »sljepačkih gusala« (Bašić 1991: 133—134). Hrvatski su vukovci odradili ono što je Kopitar najviše priželjkivao: doveli su do vrhunca zaplet hrvatsko-srpskih književnojezičnih odnosa, iako naposljetku ni oni nisu uspjeli od srpskoga i hrvatskoga stvoriti jedan jedinstveni književni jezik.

Kopitar je hrvatsko-srpsko književnojezično ujedinjenje kanio provesti i na slovo-pisnoj razini s pomoću latiničnoga pisma koje bi bilo obogaćeno ćirilničnim slovima za palatale. Ujedno je Hrvate trebalo pridobiti i za to da prihvate srpsko ime. Kopitar Karadžiću nije govorio da bi Srbi trebali odbaciti ćirilicu, već da Hrvate treba pridobiti za ćirilicu. Karadžić sve to opisuje Mušickomu 22.8.1833. ovim riječima:

Samo da je šokce dotle dovesti, da reknu da su Srbi i da prime naša slova, a neka veruju šta im drago (Jagić 1897: 871)

Dakle, nakon proglašenja i usvajanja hrvatske kulturne baštine kao »srpske« te pravopisnoga i književnojezičnoga ujedinjenja Srba i Hrvata, katoličkim je Hrvatima trebalo još samo nametnuti srpsku nacionalnu svijest. Time bi svi ciljevi Kopitarova projekta bili ispunjeni.

Auburger ocjenjuje da se je nakon opsežnoga transfera iz hrvatskoga u novonastajući srpski književni jezik pokazalo kako je tek riječ o prvoj etapi u djelovanju serbokroatizma. Dugoročni, strateški cilj bio je preusmjeriti hrvatski u nove srpske razvojne tijekove i na kraju ga zamijeniti novonastalim srpskim književnim jezikom. Da bi se to moglo ostvariti, pokušali su pod dominacijom srpskoga stvoriti »srpskohrvatski« kao zaseban jezik (L. Auburger 1999: 5, 87—88). To sve postalo je ozbiljnom opasnošću za opstanak i samostalnost hrvatske etničke i jezične posebnosti (Auburger 1999: 407). U tome je smislu znakovita Horvatova primjedba kako je Kopitar od Vrhovca najprije tražio korespondenta »pro rebus croaticis«, s njim se zatim dopisivao »de promovenda illyrica lingua«, a kad je dobio od Vrhovca željene hrvatske rječnike, preimenovao ih je u »šokačke« i skupa s Vukom na njihovu temelju složio *Srpski rječnik* (Horvat 1996: 520, usp. također Horvat 1988 i Erdmann-Pandžić 1993).

U kombinaciji s velikosrpskim jezičnim aspiracijama na srpskoj strani, ilirskim i jugoslavenskim maštanjima u Hrvata, oboje pomiješano s »korpusno-lingvističkom iluzijom blizine«, austroslavistički se je panserbizam razvio u kompleksnu jezično-političku dinamičnu jedinicu koju Auburger naziva *serbokroatizmom* (usp.

Auburger 1999: 96, 351). Serbokroatizam bio je vrlo bitnom sastavnicom u velikosrpskoj ideologiji.

Presudne posljedice Kopitarova projekta u Srba

Pojedini stariji jezikoslovci poput J. Jiričeka smatrali su zbog ovdje opisanih razloga da se u Srba u 19. stoljeću kao književni jezik prihvaća upravo ono narječje koje su »književno izgradili« »predivni dubrovački pjesnici i njihovi sljedbenici u Dalmaciji i Slavoniji« (Jiriček 1865: I). Dakle, nije kao što P. Ivić misli »prošlo stoljeće i po« a da »slavistička nauka ne uoči tako krupnu istinu, prepuštajući Grčeviću da učini epohalno otkriće« (P. Ivić 1998: 165). Zapažanja R. Katičića potvrđuju da je i hrvatska sredina na isti način doživljavala Karadžićev književnojezični rad. Već smo vidjeli da je to činila i srpska sredina i da se je žestoko borila protiv Kopitara i Karadžića:

S gledišta hrvatske sredine Karadžićeva se djelatnost pokazivala prije kao dojmjljiva aktualizacija duge tradicije ilirskoga književnog jezika, kao ohrabrujuće svjedočanstvo njezine suvremene životnosti, kao očit primjer kolik ugled ona može steći u svijetu i, napokon, kao odlučno približavanje srpskoga književnoga jezika njihovim vlastitim književnim strujanjima. Gledana s te strane, Karadžićeva su se djela pokazivala kao osobito vrijedni i ugledni uzorci ilirskoga književnog jezika koji su nastavljali njegovu stoljetnu tradiciju. (Katičić 1988: 39)

Budući da je Karadžić kao izvršitelj Kopitarova programa napustio srpske književnojezične tijekove i krenuo hrvatskima, razvoj srpskoga književnoga jezika svojim je djelovanjem radikalno preusmjerio. Kao što kaže Nataša Bašić, Karadžić je Srbe neizbrisivo uveo u Zapadni svijet, a (književno)jezično ih toliko približio Hrvatima da im je zaodjeven samo srpskim imenom naposljetku i ozbiljno zaprijetio (Bašić 1991: 36). U toj je točki uspješno proveo Kopitarov program no nije uspio u krug srpske kulturne baštine uvrstiti svoje književnojezične temelje. Oni su ostali hrvatski. Time je novonastali Karadžićev srpski književni jezik postao jezikom bez vlastitih nacionalnih književnojezičnih korjenova, tj. s korjenovima u tuđoj nacionalnoj pismenosti. Neki srpski jezikoslovci tu činjenicu vrlo teško prihvaćaju i smatraju da je riječ o »povijesnoj nepravdi« ili čak »hrvatskoj prijevari«. Međutim, srpsko napuštanje vlastite književnojezične tradicije nisu skrivili Hrvati, već austrijske tajne službe i Vuk Stefanović Karadžić.

Svakako je u pravu Toporišić kada spominje da se Kopitar »pokazuje kao strateg koji želi da usmjerava južnoslavenske jezike« (Toporišić 1988: 226). Važnost takva Kopitarova djelovanja odlično je opisao Bonazza. Da Kopitar nije pronašao Vuka, kaže da bi pronašao drugoga Vuka, a da ga kojim slučajem nije uspio naći, književnojezična i kulturna obnova u Srba krenula bi drugim tijekovima i Srbi danas ne bi imali svojega Vuka (Bonazza 1995: 293—294). To znači da ne bi imali ni onaj književni jezik pun kroatizama koji danas imaju. Tomu treba pridodati da Kopitar Vuka ne bi tražio da nije bilo hrvatskoga književnoga jezika, a ako i bi, onda ne onoga Vuka kojega je pronašao, jer taj bez hrvatskoga književnoga jezika nije bio u stanju ispuniti zacrtane zadatke.

Citirana literatura

- Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich.* Jahrgang 1849. Wien, 1850.
- Auburger, Leopold. 1999. *Die kroatische Sprache und der Serbokroatismus.* Ulm/Donau: Gerhard Hess Verlag.
- Bašić, Nataša. 1991. *Karadžić između jezikoslovlja i politike.* Zagreb: Školske novine.
- Belić, Aleksandar. 1948. *Vukova borba za narodni i književni jezik.* Beograd: Prosveta.
- »Bemerkungen über die literarische Nachricht des Hrn. K. in dem Österreichischen Beobachter Nro. 119 vom 29. April 1818. S. 637. 638.«. *Oesterreichischer Beobachter* 260, 17.9.1818., 1366—1368.
- Bonazza, Sergio. 1995. »Bartholomäus Kopitar: Versuch einer kritischen Würdigung«. *Die Welt der Slaven* XL. 285—303.
- Burian, Václav. 1933. »Kopitar kot inspirator in propagator prvih Vukovih zbirka narodnih pesmi (Poglavje iz daljše študije o Kopitarju)«. *Časopis za zgodovino in narodopisje* XXVIII. 1—17.
- Cvijić, Olga. 1963—1964. »Onetim rečima u prevodu Novoga zaveta«. *Južnoslovenski filolog* XXVI:1—2. 401—412.
- Daničić, Đ. 1925. *Sitniji spisi Đ. Daničića* I. Kritika, polemika i istorija književnosti, Posebna izdanja LIV, Filozofski i filološki spisi 14. Sremski Karlovci: SKA.
- Dobrašinović, Golub (ur.). 1980. *Kopitar i Vuk.* Beograd: Izdavačka radna organizacija »Rad«.
- Erdmann-Pandžić, Elisabeth von. 1993. »Sprache als Ideologie. Zu einem unveröffentlichten Brief von Karadžić«. *Die slawischen Sprachen* 31. 5—37.
- Erdmann-Pandžić, Elisabeth von. 1996. »Die Standardisierung des Štokavischen zwischen Philologie und Ideologie«. *Sprache und Politik: Die Balkansprachen in Vergangenheit und Gegenwart.* Helmut Schaller (ur.). München: Südosteuropäergesellschaft. 139—149.
- Grčević, Mario. 1996. »Hrvatski udjel u Karadžićevu prijevodu Novoga zavjeta«. *Jezik* 44:2. 53—63. Njemački prijevod: »Der kroatische Anteil in Karadžićs Übersetzung des Neuen Testaments«. *Die slawischen Sprachen* 56. 1998. 63—82.
- Grčević, Mario. 1997a. *Die Entstehung der kroatischen Literatursprache.* Vrela i prinosi za hrvatsku kulturnu povijest 8. Köln—Weimar—Wien: Böhlau Verlag.
- Grčević, Mario. 1997b. »Zašto slavistika 19. stoljeća nije priznavala postojanje hrvatskoga jezika? Uzroci i posljedice«. *Jezik* 45:1. 3—28.
- Grčević, Mario 1997c. »Karadžićeva gledišta o hrvatskome jeziku u slavističkome okružju«. *Jezik* 45:2. 41—58.
- Grčević, Mario. 1998. »Zablude o istočnohercegovačkim govorima kao dijalektonoj osnovici hrvatskoga književnog jezika«. *Jezik* 46:2. 41—56. *Jezik* 46(1999):3. 81—94.
- Grčević, Mario. 1999. »Kroatistika i ilirci«. *Hrvatsko slovo*. 16.07.1999., 13.
- Grčević, Mario. 1999b. »Ponovno o 'istočnohercegovačkoj štokavštini' i kroatistič-

- kim stranputicama«. *Jezik* 47:1. 18—32.
- Grimm, Jacob. 1824. *Wuk's Stephanowitsch kleine Serbische Grammatik verdeutscht und mit einer Vorrede von Jacob Grimm*. Leipzig—Berlin.
- Grubišić, Vinko. 1987. »Vuk S. Karadžić i hrvatski jezik XIX. i XX. stoljeća«. *Hrvatska revija* 37:3. 416—443.
- Horvat, J.; Ravlić J. (ur.). 1956. *Pisma Ljudevitu Gaju*. Građa za povijest književnosti Hrvatske 26. Zagreb.
- Horvat, Vladimir. 1988. »Vukov 'Srpski rječnik' (1818.) prema rječnicima isusovaca leksikografa: Kašića (1599?), Mikalje (1649.), Habdelića (1670.), Della Belle (1728.) i Jambrešića (1742.)«. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 17:2. Beograd. 439—447.
- Horvat, Vladimir. 1996. »Jernej Kopitar i zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac«. *Kopitarjev zbornik*. Jože Toporišič (ur.), Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 513—521.
- Hüttl-Hubert, Eva-Maria. 1996. »Kopitar als Bibliothekar«. *Kopitarjev zbornik*. Jože Toporišič (ur.). Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 57—69.
- Ivić, Aleksa. 1926. *Arhivska građa o srpskim i hrvatskim književnim i kulturnim radnicima. 1740—1880*. Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda II. Beograd—Subotica: SKA.
- Ivić, Aleksa. 1931. *Arhivska građa o srpskim i hrvatskim književnim i kulturnim radnicima. 1790—1897*. Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda III. Beograd: SKA.
- Ivić, Pavle. 1966. »O Vukovom rječniku iz 1818. godine«. *Sabrana dela Vuka Karadžića* II. Beograd: Prosveta. 19—245.
- Ivić, Pavle. 1986. *Srpski narod i njegov jezik*. Drugo izdanje. Beograd: Srpska književna zadruga. 1986.
- Ivić, Pavle. 1998. »Mario Grčević, *DIE ENTSTEHUNG DER KROATISCHEN LITERATURSPRACHE*. Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte (Vrela i prinosi za hrvatsku kulturnu povijest) Herausgegeben von Elisabeth von Erdmann-Pandžić 8. Böhlau Verlag Köln Weimar Wien 1997. 181 str.«. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* XL:1. 159—170.
- Jagić, Vatroslav (ur.). 1885. *Pis'ma Dobrovškago i Kopitara v'' povremennom'' porjadkě. Trud'' I. V. Jagiča*. Sbornik" otdělenija russkago jazyka i slovesnosti imperatorskoj akademii nauk" 39. Sanktpeterburg".
- Jagić, Vatroslav (ur.). 1897. *Novyja pis'ma Dobrovškago, Kopitara i drugih'' jugozapadnyh'' slavjan''*. *Trud'' I. V. Jagiča*. Sbornik" otdělenija russkago jazyka i slovesnosti imperatorskoj akademii nauk" 62. Sanktpeterburg".
- Jagić, Vatroslav. 1948. *Izabrani kraći spisi*. Uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol. Zagreb: Matica hrvatska.
- Jembrih, Alojz. 1996. »Kopitarove spekulacije o kajkavskom književnom jeziku u pismima Ignacu Kristijanoviću«. *Kajkavski zbornik. Izlaganja na Znanstvenom skupu o kajkavskom narječju i književnosti u Zlataru 1994. godine*. Zlatar: Narodno sveučilište »Ivan Goran Kovačić«. 9—24.

- Jembrih, Alojz. 2002. »Ivan Milčetić o kajkavštini«. *Zbornik o Ivanu Milčetiću*. Tihomil Maštrović (ur.). Zagreb: Hrvatski studij Sveučilišta u Zagrebu. 100–112.
- Jiriček, Josef (ur.). 1865. *Paul Jos. Šafarik's Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur*. Prag.
- Jurić-Arambašić, Ante. 2000. *Kijevo. Narodni život i tradicijska kultura*. Zbornik za narodni život i običaje 54. Zagreb: HAZU.
- Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs: Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe*. Wien. 1853.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1811–1821. *Prepiska I 1811–1821*. Sabrana dela Vuka Karadžića XX. Beograd: Prosveta. 1988.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1814–1815. *Mala prostonarodnja slaveno-serbska pjesnarica*. Viena, 1814. *Narodna srbska pjesnarica*. Vienna, 1815. Sabrana dela Vuka Karadžića I. Beograd: Prosveta. 1965.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1818. *Srpski rječnik*. Beč, 1818. Sabrana dela Vuka Karadžića II. Beograd: Prosveta. 1966.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1847. *Novi Zavjet gospoda našega Isusa Hrista*. Beč, 1847. Sabrana dela Vuka Karadžića X, Beograd: Prosveta. 1974.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1852. *Srpski rječnik*. Beč, 1852. Sabrana dela Vuka Karadžića XI:1–2. Beograd: Prosveta. 1986.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1894. *Skupljeni gramatički i polemički spisi II*. Beograd. 1894–1895.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1896. *Skupljeni gramatički i polemički spisi III*. Beograd. 1896.
- Katičić, Radoslav. 1987. »Vuk Stefanović Karadžić i književni jezik u Hrvata«. *Jezik* 35:2. 38–48.
- Katičić, Radoslav. 1989. »"Slovenski" i "hrvatski" kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti«. *Jezik* 36:4. 97–128.
- Kukuljević, Ivan Sakcinski. 1858. *Putovanje po Bosni*. Zagreb.
- Lončarić, Mijo. 1996. »Kopitar i hrvatski jezik«. *Kopitarjev zbornik*. Jože Toporišič (ur.). Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 327–336.
- Lukan, Walter. 1995. »Kopitars Privatbibliothek«. *Bartholomäus (Jernej Kopitar): Neue Studien und Materialien anlässlich seines 150. Todestages*. Osthefte, Sonderband 11. Reihe zu »Österreichische Osthefte«. Walter Lukan (ur.). Wien–Köln–Weimar: Böhlau Verlag. 221–337.
- Matasović, Josip. 1930. »Fojnička regesta«. *Spomenik* 67. Srpska kraljevska akademija LXVII. Drugi razred 53. Beograd. 61–432.
- Miklosich, Fr. (ur.). 1857. *Barth. Kopitars kleinere Schriften*. Wien.
- Miloš, Okuka. 1975. *Sava Mrkalj als Reformator der serbischen Kyrilliza*. Mit einem Nachdruck des *Salo debeloga jera libo Azbukoprotres*. Slavistische Beiträge 91. München: Verlag Otto Sagner.
- Mithridates oder allgemeine Sprachenkunde mit dem Vater Unser als Sprachprobe in beynahe fünfhundert Sprachen und Mundarten*. Von Johann Christoph Adelung ...

- fortgesetzt und bearbeitet von Dr. Johann Severin Vater. Zweyter Theil. Berlin. 1809.
- Mlač, Krešimir. 1972. *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Mošin, Vladimir. 1974. »Vukov 'Novi zavjet'«. *Sabrana dela Vuka Karadžića X*. (Novi Zavjet gospoda našega Isusa Hrista. Preveo Vuk Stef. Karadžić). Beograd: Prosveta. 489—710.
- Obradović, Dositej. 1964. *Život i priključenija*. Beograd.
- Peco, Asim. 1980. »Pogledi Jerneja Kopitara na srpskohrvatski jezik i njegove dijalekte«. *Književnost i jezik XXVII:2*. 135—151.
- Pogačnik, Jože. 1973. »Kopitarjeva zamisel o kulturnozgodovinskem razvoju pri južnih slovanih«. *Referati za VII međunarodni kongres slavista u Varšavi*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu. 121—139.
- Pogačnik, Jože. 1978. *Bartholomäus Kopitar. Leben und Werk*. München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik.
- Pogačnik, Jože. 1988. »Vukovo shvaćanje kulture«. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane 17:5*. Beograd. 99—108.
- Popović, Miodrag. 1964. *Vuk Stefanović Karadžić*. Beograd: Nolit. 1964.
- Reichsgesetzblatt 1849. *Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1849*. Wien. 1850.
- Samardžić, Miloslav. 1997. *Tajne »Vukove reforme«*. Kragujevac.
- Samardžija, Marko. 2001. »Hrvatsko jezikoslovlje od sedamdesetih godina XIX. stoljeća do godine 1918.« *Jezikoslovne rasprave i članci*. Priredio Marko Samardžija. *Stoljeća hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. 11—47.
- Sturm-Schnabel, Katja. 1991. *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven*. Maribor: Založba Obzorja.
- Šafařík, Pawel Josef. 1842. *Slowanský národopis*. druhé vydání. Praha.
- Šimunić, Petar. 1992. »*Načertanije*« : *Tajni spis srpske nacionalne i vanjske politike*. Predgovor drugom izdanju Mirko Valentić. Zagreb: Globus.
- Šulek, Boguslav. 1856. »Srbi i Hrvati«. *Neven* [1856]. U: F. Kurelac, B. Šulek, Vinko Pacel, A. Veber Tkalčević: *Jezikoslovne rasprave i članci*. Ur. I. Pranjković. *Stoljeća hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. 1999. 179—207.
- Teleki von Szék, Dominik: 1805. *Reisen durch Ungern und einige angränzende Länder*. Aus dem Ungrischen übersetzt durch Ladislaus v. Németh. Pesth. [prvo izdanje 1797.]
- Toporišić, Jože. 1988. »Vuk Stefanović Karadžić u svijetlu korespondencije Kopitar—Dobrovski«. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane 17:5*. Beograd. 225—235.
- Vince, Zlatko. 1990. *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izbora*. Drugo, dopunjeno izdanje. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. 1990.
- Vasmer, Max (ur.). 1938. *B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm*. Berlin: Verl. d. Akad. d. Wiss. Pretisak: *Slavistische Forschungen 55*. Köln—Wien: Böhlau, 1987.

An outline for a study on Jernej Kopitar as a strategist of Karadžić's reform of the literary language

The existing literature on V. S. Karadžić and Jernej Kopitar often points out Karadžić's dependence on Kopitar. As a result, Karadžić is often referred to as »Kopitar's product« or the »executor« of Kopitar's outline of the reform of the Serbian literary language and culture. The article discusses some of the reasons that justify this view of their relationship and the reasons why Kopitar decided to influence the development of the Serbian literary language.

Ključne riječi: Vuk Stefanović Karadžić, Jernej Kopitar, Serbian literary language
Key words: Vuk Stefanović Karadžić, Jernej Kopitar, srpski književni jezik